

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
KULTUURITEADUSTE JA KUNSTIDE INSTITUUT
EESTI KIRJANDUSE ÕPPETOOL

Liisa Ojakõiv

RANDVERE RUTH JA REED MORNI ELLU ROMELDI 20. SAJANDI ALGUSE
NAISEKUVANDI TAUSTAL

Bakalaureusetöö

Juhendaja Leena Kurvet-Käosaar

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Eesti naiste olukord 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses	5
1.1. Haridus	5
1.2. Töövõimalused ja eneseteostus	6
1.3. Naine ja perekond	9
1.4. Meesvaatenurk	11
2. Randvere „Ruthi“ ja Reed Morni „Andeka parasiidi“ loomise eeldused	14
2.1. Ruthi ja Ellu kirjanduslikest eelkäijatest	14
2.2. Kirjutades „Ruthi“	15
2.3. Kirjutades „Andekat parasiiti“	18
3. Tegelaste olemus	22
3.1. Välimus	22
3.2. Suhted vastassooga	25
3.3. Eneseteostus	26
3.4. Enesemääratlus seltskonnas	29
4. Retseptsioon: reaktsioon ebatüüpilistele naisekujudele	31
4.1. Unistuste naine ja unistav naine	31
4.2. Kõrgema mõistusega naine	34
Kokkuvõte	36
Kirjandus	38
Randvere's Ruth and Reed Morn's Ellu Romeldi and the Image of Women at the Beginning of the 20th Century. Summary	43

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö teemavaliku puhul sai otsustavaks Randvere „Ruthi“ isiklik lugemiselamus, mis viis huvi 20. sajandi alguse eesti naise olukorrale laiemalt. „Ruthi“ kõrvale sai võrdluseks valitud Reed Morni „Andekas parasiit“, kuna „Ruthi“ uurides selgus, et teoste tegelasi on omavahel mitmes kohas sarnasteks peetud, kuid neid omavahel seni süsteemsemalt kõrvutatud pole.

Minu töö eesmärk on võrdlevalt analüüsida Randvere Ruthi ja Reed Morni Ellu Romeldi omavahelisi sarnasusi ja erinevusi, nende sobitumist kaasaegsesse kultuurikonteksti ning erandlikkust naistena ühiskonnas ja kirjanduses. Soovin leida vastused küsimustele, mille poolest olid need naistegelased omas ajas erandid ja kas ning kuidas nad oma eripärasuses eluga toime tulid. Laiemalt loodan oma tööga anda panuse 20. sajandi esimesel kolmandikul Eesti kultuuriruumis levinud naisekuvandi mõistmisele.

Töö jaguneb neljaks peatükiks. Esimeses peatükis võtan vaatluse alla teoste ilmumise kaasajal valitsenud mentaliteedid ja võimalused, mis puudutasid naisterahva haridust, eneseteostust ja töövõimalusi. Veel uurin naise rolli mõtestamist ja meeste seisukohti kõige eelneva suhtes. Kaasaja tausta juurest liigun teises peatükis kirjanduslike tegelaste loomise tagamaade juurde. Uurin sealjuures mõlema autori nägemusi, mõjutusi ja eeldusi, mis viisid raamatute kirjutamiseni. Sealjuures arvestan autorite subjektiivseid seisukohti, aga ka nende kaasajal levinud kirjanduslikke mõjutusi. Kolmandas peatükis analüüsin võrdlevalt tegelaste välimust, suhteid vastassooga, eneseteostust ja enesemääratlust seltskonnas. Mõlemale tegelaskujule ühiste teemade kaudu mõtestan nende lahknevust ühiskonna ootustest naise positsioonile. Viimases peatükis uurin teoste kriitilisele vastukajale tuginedes, kuidas lugejad neid mõistavad. Retseptiooniga tutvudes olen valinud enda huvisfääriks kirjanduslike naiste asetamise reaalsesse ellu ja naise puhul ebatüüpiliseks nähtuseks peetud kõrgema mõistuse rakendamise küsimuse.

Peamiste materjalidena kasutan Randvere „Ruthi“ ja Reed Morni „Andekat parasiiti“, nende kõrval toetun valikuliselt retseptsioonile, kogumikule „J. Randvere „Ruth“ 19.–20. sajandi vahetuse kultuuris“, naiste haridust puudutavatel teemadel paljus artiklite kogumikule „Vita academica, vita feminea“, aga ka Helmi Mäelo teosele „Eesti naine läbi aegade“. Abiks on olnud ka Elo Lindsalu kaitstud doktoritöö „Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnendite eesti kirjanduses“.

Nagu juba mainitud, on uurimisteema olnud enda jaoks paeluv ja kõnetav, seetõttu olen materjalirohkuses orienteerumisel lähtunud eelkõige endale huvipakkuvast ja antud teemaderingi raames mulle olulistena näivatest aspektidest. Seega on minu töö vaid üks, kuid kindlasti mitte ainus võimalus kahe teose interpreteerimiseks.

1. Eesti naiste olukord 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses

Käesolevas peatükis tulevad vaatluse alla Eesti naiste haridus, tövõimalused ja eneseteostus, naise roll ning meesvaatenurk muutuva naise kuvandi suhtes. Antud vaatenurgad aitavad mõista „Andeka parasiidi“ ja „Ruthi“ tausta ja tegelaskujude valikuid ning omapära. Tegelaste fiktsionaalsusele vaatamata on nende kujunemisel oluline osa ümbritsevas maailmas toimival, mis puudutab naise positsiooni muutumist ühiskonnas.

1. 1. Haridus

Eesti naiste eneseteadvuse kujunemises oli hariduse kättesaadavus märgilise tähtsusega. Esmakordselt tekkis küsimus naishariduse vajalikkusest ärkamisajal, mil tolle aja kõrgeima võimaliku hariduse (kodukooliõpetaja) saanud naisterahvad asusid rahvuslikest aadetest meelestatuna asutama eestimeelseid koole naistele.

Esimene eesti naine, kes avalikult naiste hariduse teemal sõna võttis, oli Natalie Johanson-Pärna, kes esines kõnega Eesti Kirjameeste Seltsis aastal 1882. Tema vaated lähtusid eelkõige rahvusliku identiteedi säilitamisest ja naisterahva haridust pidas ta vajalikuks vaid sel määral, kui võrd see aitab kaasa naise loomumasele ametile hoolitseda kodu ja mehe eest, kasvatada lapsi, teha süüa ja käsitööd ning lugeda lauluraamatut. Natalie sõnul sellest ühe naisterahva jaoks piisanuks, enamgi veel, vale haridust pidas ta naiste puhul isegi ohtlikuks, kuna linnas õpivad noored tüdrukud halbu elukombeid ja kalduvad eemale oma rahvuslikust identiteedist. (Mäelo 1957: 30–31)

20. sajandi algul said naistele nii teoreetilise kui ka praktilise suunitlusega teadmised järjest kättesaadavamaks. 1911. aasta Käsitöölehe lisas kirjutas Marie Reiman naiste oskuste vajalikkusest aiapidamises, sulgloomade kasvatamises, põllu- ja majapidamises (Reimann 1911: 67). Praktilised oskused võimaldasid tööjaotust paremini planeerida

ning aitasid kaasa ka tööpuuduse likvideerimisele. Nii hakati ülikoolihariduse kõrval arendama ka naistele mõeldud kutseharidust. Kuni 1905. aastani peeti üksikuid kutsehariduslikke lühikursuseid, mis tasapisi kasvasid paarist nädalast mitme kuu pikkusteks. Kutseharidusmaastikul pakuti kodukäsitöö-, majapidamis-, õmblemis-, kangakudumis- ja aiatöökursuseid. Naiste kutsehariduses nähti naise ainelise iseseisvuse kindlustajat ning progressi selles suunas võis tugevamalt märgata Eesti Vabariigi ajal. (Mäelo 1957: 182–185)

Akadeemiline haridus muutus Venemaal naistele kättesaadavaks pärast seda, kui vene naised massiliselt Pariisi, Berni ja Zürichisse kõrgharidust omandama siirdusid. Nende väljavoolus välismaale nähti riiklikku kahju ja sellepärast avati ametlike ülikoolide juures kõrgemad kursused naistele täieliku ülikooli õppekavaga. Seda tehti ka Tartus. 1911. aastal asutati ajaloo-keeleteaduslik kursus ja loodusloo-arstiteaduslik kursus, kus õppisid paljud eesti naised. (Mäelo 1957: 81) Samal aastal anti ülikoolilinnades tegutsevatele kõrgematele naiskursustele kõrgkooli staatus, järgmisest aastast said kursuste kuulajad õiguse sooritada ülikoolide juures lõpueksameid, nende positsioon muutus võrdseks ülikoolide üliõpilastega (Kivimäe, Tamul 1999: 85). Vahemikus 1905–1917 avati Venemaal mitmeid uusi sisuliselt ülikoolide programmide alusel töötavaid kõrgemaid kursusi ja erialainstituute ning eraülikoole (*ibidem.*: 84). Haridusasutuste ning kursuste lisandumisega muutus haridus kättesaadavamaks ka naistele. Täieõiguslikeks üliõpilasteks saadi 1915. aasta 17. augusti avaldusega, millega sätestati ametlikult naisüliõpilaste õigus riikliku ülikooli lõpudiplomile ja iseseisvale erialategevusele (*ibid.*: 89). Naisüliõpilasi hakati Tartu ülikooli immatrikuleerima alles 1917. aasta sügissemestrist alates (Tamul 1999: 115). Vabakuulajatena osales Tartu ülikoolis 1905. aasta sügissemestrist 1915. aasta kevadsemestrini 243 naist, kellest eestlannasid oli 18 (*ibid.*: 108).

1. 2. Töövõimalused ja eneseteostus

Sajandivahetusel ja selle ümbruses hakkasid naised aktiivsemalt eneseteostusega tegelema. See oli otseselt seotud hariduse järk-järgulise kättesaadavamaks muutumisega ja vanade väärtuste ümberhindamisega. Haritud naisterahvaste juurdevooluga

seonduvalt tekkisid aga mitmed probleemid seoses väheste töövõimalustega ja avaliku arvamuse vastuseisuga naiste erialasele eneseteostusele.

Ühiskondlikult aktiivse naise kuvand sai alguse ärkamisajast, mil naised olid tegevad ajalehtede juures ning andsid välja ilukirjandust. Seda siiski vaid neis piirides, mille Tsaari-Venemaa seadused ja regulatsioonid olid sätestanud. Lilli Suburg asutas aastal 1887 „Linda“, millest sai esimene naiste ajakiri eestlastele (Mäelo 1957: 35). Oma tegevusega saavutasid naised sõltumatuse ja hea positsiooni avalikus elus, kuigi alati ei tulnud see kätte raskusteta. Näiteks tuli naisluuletajatel oma teoseid publitseerida enda rahade eest (Mäelo 1957: 42).

Kodukooliõpetajanna töö võimaldas välismaal rikastes vene perekondades saksa keele „bonnena“ töötada, aga ka ise edasi õppida. Edasiõppimist taotleti nii Soomes kui Peterburis. (Mäelo 1957: 45) Saksa kodanliku kasvatus üs valukohti oli praktiliste oskuste ja eluks vajalike teadmiste puudulikkus, mistõttu ainsaks omandatavaks oskuseks saigi lapsehoidmine, mis tagas väikese palga, halva kohtlemise ja tervisele kahjulikkuse (Reichenbach 1911: 65).

Loominguliste erialade peale kõigil naisharitlastel annet polnud ning nende üha suurenev hulk tekitas ühiskonnas uue probleemi: eesti haritud naine ei leia tööd oma kodumaal (Mäelo 1957: 62–63). Sellega kaasnes ka vaenulikkus õrnema sugupoole suhtes, kuna haritlaste üleküllusest tekkinud üleüldine tööpuudus pani mehi naistesse suhtuma kui tööalastesse konkurentidesse (*ibid.*: 182). Naisharitlaste tööerakendamise küsimus tekitas kõlapinda ka kohalikus ajakirjanduses. Üheks esimeseks teema tõstatajaks oli artikkel ajalehes Olevik, kus arutletakse selle üle, miks ei võiks naised vallakoolides õpetajannadena töötada, kuna ükski seadus neil selle ameti pidamist ei keela. Oleviku toimetaja Marie Koppel leiab, et naisõpetajate rohkus oma kodumaal tõstaks selle ameti hariduslikku taset. Koppel viitab sellele, et naiste haridus on tihtipeale parem meeste omast, kellel võivad puududa õpetaja ametiõigused. Samas juhib ta tähelepanu faktile, et palka saavad ametiõigusteta õpetajad sama palju kui paberitega õpetajad. Naisõpetajate konkurents koolides sunnib tõstma õpetajate palku ja ka koolide taset. (Koppel 1903: 749–750)

Samas oli 20. sajandi alguses naistele hariduse kättesaadavus määratud ka materiaalse jõukusega. Marta Reichenbach toobki omalt poolt välja ühiskondlikud

prioriteedid, mille kohaselt määratakse noorte tüdrukute saatus vanemate rahakoti põhjal. Rikaste vanemate tütaridel lastakse õppida ebapraktilisi teadmisi, kuna nende kasutamist nagunii vaja pole, sest laps pannakse peagi mehele. Majanduslikes raskustes perede tütaridel lastakse õppida amet, mis võimaldaks neil kergelt teenistust leida. Sellisel juhul kasvavad tüdrukutest iseseisvate naisterahvaste asemel „mees-naised“, kes võtavad üle meeste elukombed, tööd, nõrkused ja ebavoorused ning minetavad oma naiselikkuse. Reichenbach peab naise kohuseks abikaasaks ja emaks olemist, tema nägemuse kohaselt positsioneerub naine eelkõige oma mehe kõrval. (Reichenbach 1911: 65)

Akadeemiliselt haritud naiste eneseteostusvõimalused laienesid seltsitegevusega, mille algus oli võrreldes meesüliõpilasseltsidega märksa hilisem, kuna eestlannasid jõudis Tartu ülikooli esialgu üsna vähe. Nad ei sobitunud teistega ja samuti oli raske kontakti saavutada oma rahvuskaaslastega (Tamul 1999: 120). Aktiivsemad ülikoolis õppivad eestlannad otsustasid siiski kokku koguneda ning 1911. aastal asutati Eesti Naisüliõpilaste Selts (ENÜS) eesmärgiga koondada teotahtelisi eesti naisi, kes soovisid keerulise ühiskondliku vastuseisu kiuste omandada head ja tunnustatud haridust. (ENÜS 2011: 5) ENÜS-i üheks põhiväärtuseks sai rahvuslikkuse kaitsmine ja edasikandmine, pidades silmas just tollaegset venestuslainet. Teine ja mitte vähem oluline huvisfäär oli mõistagi naiste õiguste ja vaimse eneseteostuse eest seismine, mis pidi tagama igale naisele vaba valiku oma elumudeli suhtes. ENÜS-i asutamise ajal oli naiste vabadus eneseteostuseks alles uudne mõte, kuna valitses arvamus, mille kohaselt oli naise ülesandeks olla ema ja abikaasa. Tol ajal oli naiste eneseteostus nii kunstis, teaduses, poliitikas kui ka majanduses harulduseks, kuna seda takistas lisaks ühiskondlikule halvaks panule ka naiste endi usu puudumine oma võimetesse nendel elualadel. (Sutrop 2011: 27–28) Seltsi kuuluvad naised aga kummutasid eelarvamusi akadeemilise naise kõlbmatusest ning paistsid silma aktiivsuse poolest mitmetel elualadel. Tolleaegse naisüliõpilase tegevuste hulka kuulusid lisaks õppimisele ilukirjanduse ja naisküsimusi käsitletavate teoste lugemine, oldi ka aktiivsed uisutajad, kelgutajad ja suusatajad, käidi võimlemas. Samuti võeti osa seltskondlikest üritustest nagu muuseumipeod jm. ENÜS-i vilistlane Mea Krims meenutab, et tollaegne naisüliõpilane tegeles palju üldrahvuslike ettevõtmistega. (Krimms 2011: 61)

1.3. Naine ja perekond

Haritud naisterahvaste juurdevool algatas ühiskonnas elava diskusiooni perekondlikel teemadel, milles osalejad jagunesid kahte erinevasse leeri. Oli neid, kes nägid naist vaid tema traditsiooniliste väärtuste (nagu emaroll ja koduhoidja) esindajana, kellele polevat kõrgemat haridus tarvis, kuid oli ka neid, kelle meelest tuli senised väärtused muutuvale ühiskonnale kohandada.

Naise olukorda abielus kirjeldas kriitiliselt August Bebel oma 1905. aastal ilmunud teoses „Naisterahva seisukord praegu ja tulevikus“. Autori sõnul sõlmitakse enamik abielusid raha pärast ja mehest saab pärast abielulepingu sõlmimist naise valitseja (Bebel 1905: 3). Bebel lisab, et lahutatud naisterahvas on seltskonna poolt põlatud ja teda peetakse poolearuliseks (*ibid.*: 4). Naine kaotab abiellumisel oma iseseisvuse ja saab sõltuvaks mehe rahakotist ning tema tujudest. Vaid naisterahva majanduslik iseseisvus võiks ta enesekindlust tõsta ning päästa ta sundabiellumisest. Bebel ärgitab naisi ka iseseisvusele: „Kannatus ja alandlik meel naisterahva poolt meesterahva vastu pole mitte mõni woorus, waid nõrkuse tundemärk ja ebawoorus“ (*ibid.*). Need julgustavad sõnad olid märgilised konservatiivsete hoiakute muutumisest ühiskonnas ja näitasid, et abielus jääb vajaka sugupoolte võrdsusest. Nii mõnedki eneseteadlikud naised otsustasid end abielule mitte pühendada ja vallaliseks jääda.

Vallaliste naiste küsimus tuli „Lindas“ juba 1888. aasta märtsinumbris päevakorrale. Nimelt viitab toimetaja sellele, et vallalistesse naisterahvastesse suhtutakse halvasti ning ühiskond aktsepteerib vaid neid vallalisi naisi, kes on kirjanikud. (Suburg 1888: 82) Suburg püüab tunnustust leida ühele ühiskonna vähemusgrupile, mille liikmed on otsustanud elada oma elu traditsioonilise naisterahva rolli üleselt, seades enda ambitsioonid kõrgemale teiste huvidest. Sellise valiku tegemisel ei saanud naised toetuda teiste mõistvusele, kuna avalik arvamus ei suhtunud nende eluviisi pooldavalt.

Siinkohal tuleb rõhutada seda, et andekate naiste üksikujäämine oli sageli nende endi otsus, mille tegemiseks leiti julgust kaasaja tasapisi muutuvast ühiskonnast. Tolerantsust vallaliste naisterahvaste suhtes arendasid üksikud karjäärinaised, kelle andekus oli põhjus, mis avalikku arvamust nendesugustesse paremini suhtuma pani. See tõestusprotsess toimus üksikute eeskujude varal, kes olid saavutanud kõrgeima

võimaliku hariduse ning pühendasid oma elu eneseteostusele. Näiteks otsustasid vallaliseks jääda edukad naiskirjanikud Lilli Suburg ja Anna Haava ning helilooja Miina Härma. Kui Lilli Suburg võtab vallaliste naiste kaitseks avalikult sõna, siis hoiab Anna Haava abieluküsimuses pigem madalat profiili: „Tuttavate poolt esitatud küsimused, miks ta pole abiellunud, on teda viinud kartusele, nagu tahetaks teda selleks sundida. /.../ Ta tõmbub enesesse ja põgeneb selliste sõprade eest, kes tõeliselt ei aimagi, miks Anna Haava nendest eemale hoiab“ (Mäelo 1957: 50). Miina Härma teeb karjääri professionaalse naismuusikuna ning keskendub oma ande teenimisele. Ta on oma aja üks pühendunumaid karjäärinaiisi, kellel ei puudu ka kindlad põhimõtted abieluküsimuses. Ta arvab, et abielu saab takistuseks naisterahva erialahuvile, kuna abielunaise kohustused oma pere ja kodu ees sunnivad teda loobuma oma isiklikest ambitsioonidest. (Ostra-Oinas 1934: 220–221) Miina Härma armastus muusika vastu osutus tugevamaks kui soov abielluda ning ta ei suutnud oma annet pere loomiseks ohvriks tuua.

Rahva üldine haridustaseme kasv ja omal soovil vallaliseks jäänud andekad naised põhjustasid ühiskonnas hirmu eesti rahva väljasuremise ees. Kritiseeriti seda, et naisterahvaste huvid olid muutunud liiga vaimseteks ning noored neiu ei kiirustanud abielluma: „On viimasel ajal ajakirjanduses ainult nurisetud, et naisüliõpilased ei abiellu ega ole küllaltki produktiivsed järeltuleva soo suhtes“ (Elisto 1927: 163). Teiseks probleemiks oli haritud noorte väljaränne välismaale nii naiste kui meeste seas. Kardeti, et noored haritud daamid lahkuvad oma kodumaalt ega pruugi mujale õppima minnes enam naasta. (Karjahärm 1997: 170–171) Välismaad eelistasid ka haritud Eesti mehed: „Noored Eestimaa mehed, Johannes Aaviku sõnutsi väärtuslikumad, aktiivsemad ja haritumad isendid abielluvad Peterburis või Moskvas agarate vene tudengineidudega. Sel moel satub eesti puhas ning kõrgeväärtuslik sugu hävimisohtu“ (Tamul 1999: 121). Sel puhul asutas 1906. aastal Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts Tartusse esimese eestikeelse tütarlaste keskkooli, mis oli naiste hariduse seisukohast positiivne, kuid mille üheks ülesandeks oli haritud eesti mehele kasvatada haritud eesti naist. (*ibid.*: 77–78) Niisiis lähtus haritud naiste kasvatamine meeste soovist omale võrdne kaaslane leida.

Haritud või mitte, naise kohuseks peeti jätkuvalt emaks ja abikaasaks olemist, naise koht oli oma mehe kõrval. Tegusad (ja mõnel juhul ka vallalised) naised ei leppinud aga oma madalama positsiooniga ning tahtsid enda saatuse üle ise otsustada. Tasapisi hakati ühiskonnas enam arvestama nende otsust oma elu iseseisvalt planeerida. Haritud naisterahva kasuks oli juurdumas vabadus valida endale vääriline kaaslane ning õigus vastava kandidaadi mitteleidmisel abiellumisest loobuda (Elisto 1927: 165). Leiti, et iga naine polegi loodud emaks ning meest ootav tütarlaps on mineviku mälestus ja abiellumine tema vaba valik (Eenpalu 1927). Kohati nähti emaks olemist isegi kohustustekoormana, mis muudab elu üksluiseks ega lase enda vajaduste ning potentsiaaliga tegeleda: „Valdaval enamikul naistest on elu karm ja hall argipäev, täis kohustusi ja muret. Seepärast pole ime, et eesti rahvalaulud kui ka hilisemad laulikud kõnelevad emast kui kurnatud ja vaevatud olendist, kelle näole elu on vajutanud sügavad murekortsud“ (Mäelo 1957: 190).

1.4. Meesvaatenurk

Hariduse omandamise teel pörkusid naised nende püüdlusi maha tegevate seisukohtadega, mida levitasid noored intelligentsed meesterahvad. Ülikool oli siiani olnud avatud vaid meestele, tõstes nad privilegiseeritud seisukorda. Kui akadeemiline haridus sai kättesaadavaks ka neidudele, tundsid noormehed end haavatuna ja asusid kaitsepositsioonile.

Mea Krims meenutab ülikoolis levinud üleüldist arvamust, mille kohaselt naisterahvas pole võimeline teaduslikuks tööks ja kui ta seda on, siis ei ole ta kõlbulik naiseks või emaks. Arvati, et naised ei lõpeta ülikooli, tulevad sinna niisama lõbutsema ja mehi otsima. (Krimms 2011: 57) Noor eesti haritlaskond sai ülikoolist kaasa meestekeskse suhtumise ning naise aju peeti mehe omast erinevaks ja arvati, et ühiskondlik tegevus võib tulevastele emadele kahjulik olla. (Teder 1927)

20. sajandi algusesse jääb ka eesti kultuuriruumi olulise jälje jätnud Noor-Eesti rühmitus, mis koondas endas mõjukat kultuurieliiti. Rühmitus võttis enda eesmärgiks laiendada kultuuriliste eeskujude skaalat ning oli kursis kaasaja Euroopas levinud populaarsete mõtlejatega, kultiveerides ka eesti kultuuriringkonnas vastavaid ideid, mis

olid suuresti meestekesksed. Hella Wuolijoki meenutab, et mehed eelistasid lugeda Nietzschet ja Weiningeri, kes mõlemad olid tuntud oma misogyniiliste vaadete poolest ning naiste seas levis jällegi feministlikum lektüür Lilly Brauni ja Laura Marholmi teoste näol (Wuolijoki 1996: 41). Selline sooline lõhenemine iseloomustab ka Noor-Eesti liikmete osakaalu. Nimelt kuulus rühmituse tuumikusse kaheksa mehe kõrval vaid üks naine – Aino Kallas, kes oli esindatud kõigis Noor-Eesti albumites. Veel esines albumites ja ajakirjas üheksa naisautori loomingut, kuid mitte nii järjepidevalt ega arvukalt. (Hinrikus 2008: 153).

Rutt Hinrikus on oma artiklis „Noor-Eesti ja naised“ küsinud, kas rühmitust võiks pidada pelgalt meestekeskses projektiks ning toob selle illustatsiooniks mõningaid näiteid meesliikmete suhtumisest naiste poolt kirjutatule. Näiteks oli Tuglase hinnang Aino Kallase loomingule kirjas Johannes Aavikule aastast 1914 samaaegselt mahategev ning ülistav. Ta pidas ühtepidi Kallase loomingut parimaks naiskirjanike seas, kuid kasutas selle kirjeldamisel samaaegselt halvustavaid sõnu. (Kultuurilugu kirjapeeglis 1990: 93–94) Noor-Eesti suhtumist naisküsimesse näitab ka fakt, et kõigi rühmituse tegutsemisajal välja antud teoste puhul käsitleti naisliikumist vaid korra: Helene Taari ülevaates 1905. aasta Noor-Eesti koguteoses „Võitluse päivil“ ilmub üleskutse naisterahva ärkamisele. (Hinrikus 2008: 147)

Noor-Eesti tegutsemisaja jooksul oli abielunaine tugevalt oma mehe mõjuvõimu all ning juba sõlmitud abieluliidu lahutamine naise algatusel oli peaaegu võimatu. Mehe kontrolli all oli naise varandus ja seksuaalsus, naine pidi mehe tahtele alluma. (Hinrikus 2008: 150) Noor-Eesti vaated võisid küll uuenduslikud olla, kuid naisküsimeses säilitati pigem konservatiivne hoiak. Hinrikus toob Gustav Suitsu ja Aino Kallase kirjavahetuses välja Suitsu mõju ja tahte naist vaimselt enda sarnaseks vormida ning lisab, et „ka Aino ei ole vahast ega nõus iga vormiga“ (*ibid.*: 12). Selles tähelepanekus peegeldub suhtumine naisterahvasse mitte ainult Noor-Eesti siseringis, vaid ka ühiskonnas üldisemalt. 1904. aastal sai eesti publik esmakordselt näha Ibseni „Norat“, näidendit armastavast emast, kes lahkus perekonna juurest individuaalse eneseteostuse nimel (Hinrikus 2011: 37). Marie Underile aga veel 1916. aastal abielu lahutamiseks luba ei antud. (Hinrikus 2008: 150)

Nooreestlaste naisnägemuse puhul kerkib esile ka naiste ülistamine ja soov võrdväärse partneri järele. Noorte meesautorite naisnägemust kujundasid nende isiklikud läbielamised ja kogemused naistega, naine oli läbiv teema ning inspiratsioon nii Aaviku, Suitsu kui Tuglase loomingus. Nii kirjutas Suits oma luuletused reaalsele naistele ja reaalsest naistest, otsides muusat ja intellektuaalselt võrdset kaaslast. Aaviku ja Tuglase jaoks sai naine sageli ideede maailma sümboliks. (Hinrikus 2008: 157–158) Hinrikus jääb sealjuures rõhutama, et Aaviku, Suitsu ja Tuglase naisrepresentatsioonid erinesid teineteisest ja nende puhul mingit nooreestlaslikku naisnägemuse üldistust kavandada oleks tarbetu: „Aaviku ja Tuglase seisukohad lähtusid modernistlikust käsitusest, varasema romantismi ja sümbolismi puhast naiselikkust esindava ideaaliks muudetud naise eitamisest. Suitsu luules esineb naine sageli ka romantilise ideaalkujuna, kuid mitte enam kehatuna, vaid mehega füüsiliselt ja vaimselt võrdväärse“ (*ibid.*: 13).

20. sajandi alguse Eesti ühiskond suhtus haritud naistesse kui probleemi, kuigi ärkamisaja aktiivsemad naisterahvad olid aluse pannud eeskujulikule ning ambitsioonikale naise kujule, kellest sai järgnevatele põlvetele ideaalsuse etalon. Eesti naine väljus tasapisi talle määratud saatusest alalhoidliku perenaissena, kelle ainus eesmärk oli oma mehe huve teenida ning lastest eeskujulikud kodanikud kasvatada. Naiste juurdepääs kõrgharidusele soodustas intelligentse naisharitlase levikut, mis pani ühiskonna kaasa rääkima naise rolli, vabaduse ja õiguste teemadel. Kaasaja haritud meesterahvaste suhtumine naisharitlastesse oli pigem umbusklik, isegi mahategev. Haritud naist ei peetud haritud mehega samaväärseks ning mõlemad osapooled pidasid liiga uhkeks teineteisega paari heita. Sestap otsisid noored intelligendid kaaslasid pigem välismaalt või otsustasid jääda üksikuteks. Soojätkamise küsimuse kõrval oli üks probleemne sfäär naisterahvaste rakendamine tööturul. Piiratud võimaluste tõttu leiti ikka ja jälle, et naine peaks pöörduma oma loomuomase „ameti“ juurde ja olema ema, kuid kõrgelt haritud naisterahvaste maailmanägemus ei lasknud neil enam nii primaarse ambitsiooniga piirduda ja pani neid alternatiive otsima. See oli uus naine, kelles paljud nägid ohtu ühiskonnale ja mis pani mehi enda vajalikkuses ning üleolevuses kahtlema ning seda uut naist ründama. Mees soovis seda intelligentset ja eneseteadlikku naisterahvast enda võimule allutada.

2. Randvere „Ruthi“ ja Reed Morni „Andeka parasiidi“ loomise eeldused

Juba enne Randvere „Ruthi“ ja Reed Morni „Andekat parasiiti“ oli eesti kirjanduses levima hakanud iseseisva naise kuju, inspireerituna sajandivahetusel levinud muutuvast naise asendist ühiskonnas. Ruthi ja Ellu eripärasuse mõistmiseks on kasulik heita pilk Randvere ja Morni isiklikele nägemustele, mille pinnalt tegelaskujud loodi.

2.1. Ruthi ja Ellu kirjanduslikest eelkäijatest

Eelmise sajandi alguses ühiskonnas kõlapinda tekitanud naisküsimus jõudis otsapidi ka eesti kirjandusse. Kuna tegus ja haritud naisterahvas oli tol ajal veel pigem erand kui reegel, esines ka kirjanduses alles vähe neid ebatüüpilisi naisekujutlusi, kelles sooviti näha tuleviku manifestatsiooni. Silmapaistvamateks naisekujudeks 20. sajandi esimesel kümnendil on nimetatud Vilde Stellat, Peterson-Särgava Elsat ja Tuglase Midiat (Vihma 1980: 65). Midia eripära tulenes tema soovist ületada oma naiselikke omadusi ja lisaks ilmnes temas ka naisrevolutsionäär. Nii androgüünsus kui naisrevolutsionäär olid kaks harvaesinevat nähtust tollaegses eesti kirjanduses. (Lindsalu 2012: 47) Elsa teistsugusust väljendas tema mõisniku abieluettepaneku tagasilükkamine ja seeläbi tollaegsele tavalisele abielule vastu astumine. (*ibid.*: 29) Tema kohta olla autor tunnistanud, et tegu on ulmekujuga, kellele ei leidnud omas ajas reaalseid eeskujusid (Vihma 1980: 63). Stella esindab haridust ja iseseisvust, ka materiaalist sõltumatust taotlevat linnanaist (Lindsalu 2012: 32). Ta katkestab kihluse oma rikka austajaga ning armub Vene revolutsionääri, kellega ta põgeneb Peterburi ülikooli arstiks õppima (*ibid.*: 83–84).

Neid naisekujusid iseloomustab enesekindlus ning oma põhimõtete eest võitlemine, julgus ennast teostada nii isiklikus elus kui ka ühiskondlikul tasandil. Siiski on tegu autorite ilukirjanduslike fantaasiatega, kellel reaalsest elust eeskujusid napib. Suuresti toetas ühiskondlikult silmapaistva ja oma õiguste eest võitleva naisterahva levikut eesti kirjanduses 1905. aasta revolutsioon, mis ühendas naisküsümuse üldinimlike õiguste eest seismisega ning soodustas aktiivse õrnema soo esindaja levimist.

Revolutsioonaaastaga ühtib ka esteetilisust esindava Noor-Eesti rühmituse esimese albumi ilmumine (Lindsalu 2012: 36). Nooreestlaste loomingus esineb vaimselt sõltumatuid ja tugevaid naiskaraktereid, kes ületavad oma meessoost kaaslaseid nii vaimselt kui esteetiliselt. Omaette tüübiks saab linnanaine, kellel on välja kujunenud iseteadvus ja kes tegeleb eneseteostusega hariduslikus plaanis ning taotleb enda materiaalist sõltumatust, erinedes baltisaksa konservatiivsest naisemudelist (*Kinder, Küche, Kirche*). Noor-Eesti meesautorite loomingust käib läbi nii naise idealiseerimine kui soov temast üle olla. Avaldub tugevalt mehekeskne vaatenurk tema poolt loodud naisekuju suhtes, millele on iseloomulik isiklike fantaasiate kokkumäng. Luuakse naine, keda pole veel olemas, kuid kelle poole püüeldakse ja keda ette kujutatakse. (*ibid.*: 61)

2.2. Kirjutades „Ruthi“

Omaette taseme naisekuju modelleerimises ühe mehe teadvuses saavutas 1909. aastal kolmandas Noor-Eesti albumis ilmunud Randvere „Ruth“, mõjudes eelnevate naiskarakterite taustal uue ja eksalteerituna, kuigi autoril oli tugev mõjutus tema kaasajast ja Noor-Eesti taustast. Oma ühiskondlikult osavõtlike või ka Lindsalu sõnul Vilde romaanidest ja Tuglase novellidest tuttavate lihtsate ning priskete, tugevate eesti talunaiste kõrval mõjus Ruth oma peene välimuse tõttu enneolematuna (Lindsalu 2012: 106).

„Ruthi“ erandlikkuse mõistmiseks tuleks alustada Aaviku nägemusest oma teose kirjutamisel ja uurida lähemalt teda kirjutama inspireerinud või sundinud asjaolusid. Lindsalu juhib tähelepanu sellele, et „Ruthi“ kirjutamise ajal mõtiskles Aavik intensiivselt sugupooltest ja nendevahelistest suhetest (Lindsalu 2012: 109). Tema nägemust naisterahvast mõjutasid kahtlemata juba gümnaasiumiajast pärit kontaktid.

Kuressaares, kus Aavik õppis, kuulus noorte nooreestlaste seltskonda ka mitmeid tütarlapsi ning Aavik leidis sealt endale ühe esimese mõttekaaslase, kelleks oli Linda Klauren. Oma nooruspõlves, kuid ka hiljem armastab Aavik vahetada kirju paljude naisterahvastega ning peab salapäevikut, milles avaldab oma erootilisi igatsusi ja fantaasiaid. Tema mõtted liiguvad armastusromaanis suunas, kus tundmuse objektiks oleks kaks daami ühekorraga. Naise kujutamiseks saab ta ilukirjanduslike katsetuste ainus teema. Aavik on intensiivne kirjutaja, ta annab oma isiklikele suhetele ja tutvustele kirjandusliku mõõtme, kasutades oma sõbrannasid prototüüpidenä. (Hinrikus 2008: 154–155) Ka Ruthi looma inspireerinud Aavikut tema endi sõnul soomlastest ja rootslastest naisüliõpilased, kellega ta Helsingis õppides kokku puutus (Vihma 1980: 66).

Aaviku mõttemaailma kujundasid modernismi tippautorid, tema suur sümpaatiat kuulus prantsuse kirjandusele, millega ta ka Ruthi raamatariiu lit täitis. (Sisask 2008: 116) Lindsalu on „Ruthi“ olulisemate tausttekstidena välja toonud neli teost: Joris-Karl Huysmansi „Vastuoksa“; Friedrich Schlegeli „Lucinde“; Otto Weiningeri „Sugu ja karakter“ ja Ellen Key „Abielu ja armastus“ (Lindsalu 2012: 45). Huysmansi peategelase seos Ruthiga seisneb nende kahe vastandlikkuses, mis toob neis esile teatava samakõla. Mõlemad on äärmused: üks esindab ideaali ja teine allakäiku. (Ennus 2006: 182) Weiningeraanluse otsesest mõju „Ruthile“ on käsitlenud Mirjam Hinrikus, kes peamisena on välja toonud selle, et Aaviku püüd oma naisgeeniuse võimalikkust tõestada käib käsikäes sellise naisgeeniuse utoopilisusega. (Hinrikus 2006: 156) „Lucindes“ esineb palju filosoofilisi arutlusi ning sündmustik peaaegu puudub. Rünatakse kohaliku abielu aluseid ja kaitstakse vabaabielu. (Vihma 1980: 79) Sarnaselt „Abielu ja armastuse“ põhiteesile lubab ka Aavik Ruthile vaba armastust, vähemalt kuni kolmekümnendateni. (Lindsalu 2012: 46)

Kahtlemata sai Aavik inspiratsiooni ülaltoodud lektüürist ja tema kaasajal levinud mõttekäikudest, kuid „Ruth“ sündis tema harjumusest kirjutada iseendale ja selles harjumuses avaldus ka nooreestlaslik põhimõte „kunst kunsti pärast“. „Ruth“ on tema avameelne enesepaljastus, mis oma vormi tõttu ütleb palju autori enda kohta ja väljendab tema subjektiivset mehekeskset vaatenurka.

Aavik tunnistab, et üheks põhiliseks fantaasiakujuks tema unistustes oli ideaalne naisterahvas, kes vastavalt autori kujunemisele muutus. Vahetult enne Ruthi oli selleks naisori, kes „jumaldaks ja austaks mind kui suurt isandat“ (Randvere 1980: 7–8). Aavik kirjeldab oma naisorja alalheitliku teenijannana, selgelt mehest endast madalamana, kes oma isandat tummalt imetleks. Tema sõnul polevat selline naine võrdväärseteks mõttekäikudeks mehega isegi võimeline, kuna oma „väikese hariduse“ tõttu jääks ta igaveseks oma tagasihoidlikule positsioonile mehe varju. See naisekuju ei jäänud aga autori jaoks viimaseks ideaalse naise nägemuseks. Tema uus ja lõplik naisfantaasia on autori sõnul eelmise vastand: „Enne ei olnud naene mitte midagi, ta oli ainult ühe kalli asja väärtuseni maha surutud, kuna mina kõik olin. Nüüd aga on see ümberpööratud: tema on kõik ja mina peaaegu mitte midagi“ (*ibid.*: 9). See lause lõpu „peaaegu“ reedab tema naisgeeniuse paradoksaalsust. Naisterahvast ülivõrdesse tõstes ei jäta Aavik mainimata, et tema mõistuslikus tühisuses on ta vankumatult kindel (*ibid.*: 10). Sellepärast annabki autor oma ideaalsele mehe mõistuse, muutes ta ühtlasi reaalsuses võimatuks ideaaliks, kuid sünnitades seeläbi endale tol ajal ainuvõimaliku kaaslase, kellega ta rahul võis olla. „Ta võib väga haritud, väga tark, koguni väga teaduslik olla, kuid siiski puudub tal midagi, see äraseletamata, defineerimata midagi, mis teeb, et ta ikka naene on, selle sõna laitvas mõttes“ (*ibid.*: 10–11). Lisaks leiab Aavik, et uuteks ja originaalseteks mõteteks polevat naine ka hiilgavate tulemustega nagunii võimeline. (*ibid.* 11) Aaviku julge naisnägemuse taga võib näha ühiskondlikku negatiivset arvamust naisharitlestest ning sellest paistab parodiseeriv suhtumine naisakadeemikute aadressil.

Niisiis lõi Aavik oma Ruthi subjektiivsetel alustel, kombineerides temas mitmete sajandialguse mõjukate mõtlejate ideid. Ideaalne naine sündis mehe vaatepunktist, pettumusest kaasaja reaalseste naiste teatud omadustes, nagu ebaoriginaalne mõtlemine ja mehhaanilisus loovuse asemel, millest Ruth oma meheliku mõistuse poolest vaba oli. Selline oli Ruthi loomise eeldus. Tegelikkuses kujunes tema fantaasavili palju mitmetitõlgendavamaks, kui autor oleks arvanud. Probleemid algasid juba teose valmimise käigus, kuna käsikirja viimaste peatükkide viimistlus lasi Noor-Eesti III albumi trükki viimist tervelt kolm kuud viivitada. (Jõgi 1971: 144–145) Aavik kirjutas

ise ühes oma kirjas, et andis „Ruthi“ omal ajal trükki teatavast ettenägematusest ning „soolas“ seda avaldamiseks ohtrasti. (*ibid*: 146)

Ruth esineb autori kirjeldusena, tema tegudest või iseseisvatest mõtetest ei räägita. Omamoodi kõnekas on juba see, kui palju paberiruumi kulutab Aavik Ruthi välimuse kirjeldamisele ja oskustele, jättes tähelepanuta selle, mis toimub naise sisemuses. Aavik ei ole loonud iseseisvat karakterit, kes oleks autori kontrolli alt väljunud, Ruth jäi selgelt Aaviku marionetiks, kes esindas tema vaateid. Aavik küll püüdis mõista anda, et Ruth võiks olla tema ise, kui ta naisterahvas oleks ja mehe ajuga Ruthis ilmnes palju aaviklikku, kuna ta oli treitud autori meele järele. Autori teadvuses sündinu ja elanuna sai ideaalse mineviku ja päritolu väga napilt esindatud. Ruthil on küll palju vaimseid eeskujusid, millest räägib kas või tema raamatukogu suurus ja teaduslikud huvid ning muusikalembus, kuid tema tausta mainib Randvere vaid kahel korral. Tema juukseid kirjeldades kasutab ta sõnu „soomelik selle sõna rassilikus mõttes“ (Randvere 1980: 25) ning tema suguelu kirjelduse puhul mainib ta Ruthi moraali lähtumist puritaanlikust kasvatuses ja lapsepõlvest pärit protestantistlikust puhtusest. (*ibid*: 56). Ruth on keegi, kelle olemasolu on ajaülene, mineviku teadmata ja tulevik tundmatu. Tema vananemist aastates märgib vaid see, et autor teda tema kolmekümnendates eluaastates mehele laseb panna, „kui ta enam „noor neiu“ ei ole“ (*ibid*: 61). Aaviku loodud naiseideaal saab laialdase kriitika osaliseks, tekitades oma kaasaja retseptioonis palju arvamusi. Teos tõstatati kirjanduses olulisele kohale ka käesoleva sajandi alguses (mõeldud on kogumikku „J. Randvere „Ruth“ 19.–20. sajandi vahetuse kultuuris“). See näitab „Ruthi“ aegumatust ja muudab ta üheks põnevaimaks raamatuks eesti kirjandusloos.

2.3. Kirjutades „Andekat parasiiti“

1927. aasta romaanivõistlusel II auhinna saanud Reed Morni „Andekas parasiit“ sai palju vähema tähelepanu osaliseks, kuigi kuulub samuti oma vormi ja sisu poolest silmapaistvamate sekka (Hinrikus 1998a: 525). Ühe mõjutajana on „Andeka parasiidi“ puhul toodud välja tema sarnasust nooreestlaste loominguga, täpsemalt Randvere „Ruthi“ ja Tuglase „Felix Ormussoniga“ (*ibid*: 524). Ellu lugemiseelistused välistavad eesti kirjanduse, oma lemmikuks peab ta Lermontovi, loeb ka Herman Bangi ja mitmeid

prantsuse autoreid (Pierre, Loti, Paul Morant). Tema kirjanduslikus maitstes on nähtud esteetilisuse kui kõrgeima väärtuse järgimist, mis oli üks nooreestlaste ideaale. (*ibid.*: 524–526) „Andekat parasiiti“ on peetud „Ruthi“ järglaseks, kuna erinevale majanduslikule taustale vaatamata ühendab neid mõlemat egoistlik ellusuhtumine (Vihma 1980: 78). Ellut on nimetatud „reaalseks Ruthiks“, kes ideaalsusest tegelikkusesse on asetatud (Hinrikus 1998a: 527).

Reaalsena näib „Andeka parasiidi“ tegelaskuju tema kujunemise ja päritolu detailitäpse analüüsi tõttu, viisi tõttu, kuidas on kujutatud tema argielu, isiklikke kaalutletud otsuseid, introvertset maailmapilti. Tegelasele on lähenetud süvitsi, tema psühholoogia on lugejale nähtavaks tehtud. Kui Randvere Ruth oli subjektiivne ajatu fantaasiakirjeldus, siis „Andeka parasiidi“ Ellu Romeldi puhul on fikseeritud tema sünd, elu ja surm: „Kaheksa kuud lebas ajaloolt otsust ootamas uue sajandi värskes ning tühjas kirstus, kümme kord sisutuid päevi langes neile kergeks lisaks, kui jõudis aeg ükskõiksele hetkele, mis sündis Ellu Romeldi ilma surema“ (Morn 2008: 5). Romaan jutustabki tegelasest nendes vahepeatustes, aga lisab taustmaterjalina tugeva autoripoolse mõjutuse, kuna sisaldab rohkesti autobiograafilist elementi.

Olenemata sellest, et teose autor on naine ja peategelanegi naisterahvas, ei pidanud romaanivõistluse žürii „Andekat parasiiti“ naisautori loominguks ning Drewerk pidas seda omakorda komplimentiks. Mis siis muudab tema loomingu „mehelikuks“? Hinrikus toob välja, et selleks võib olla tema teostes esinev väikekoodanlusepõlgus, vaimne nõudlikkus, üleolek ainelise hüve suhtes, kauguste igatsus ja analüüsisoskus, mis on ebatüüpilised naisvaatenurgale. (Hinrikus 1998b: 142) Drewerk on isegi mehelikke omadusi kõrgemalseisvateks pidanud ega ole leidnud endas piisavalt naiselikule loomusele omast: „Minagi pidanuksin sündima meheks. Mingi vägi ei saaks mind panna tube koristama, sööke keetma ja käsitööd tegema. /.../ Ja lapsi pole mina elus kunagi tahtnud“ (Drewerk 1954: 17.12. 227:2). Ellu Romeldi puhul on samuti rõhutatud vastavaid eelistusi. Algkoolipäevil oli ta „poisilikult kõige oma saamatuse ning põlgusega näputööde vastu“ (Morn 2008: 26). Lapsepõlves romaane lugedes eelistab tüdruk sõjakat, mehist ja seiklusrikast lektüüri. „Kunagi ei asetund ta naistegelaste ossa. Passiivne kannataja-, ootajaosa tundus võõravõitu ta trotslikule olemusele. Meeskangelasena kujutas ta end, abivalmis ning vahvana“ (*ibid.*: 27).

Drewerk kirjutas „Andeka parasiidi“ enda eluloo sarnaseks. Tema seosed peategelasega on suures osas kattuvad, autobiograafilisi ühtivusi võib leida terve teose raames. „Ta (Drewerk) kasvas üksiku lapsena ja kaotas isa, kui oli kuueaastane. Lapsepõlv möödus tal kõige järgi otsustades kitsastes oludes, mis oli varata lesknaise laste saatus. Siiski ei olnud vaesus nii suur, et tütarlaps oleks jäänud hariduseta“ (Hinrikus 1998a: 522). Sarnasele taustale on asetatud ka Ellu, kelle puhul on mõjutused tema vanemate isikuomadustest ja lapsepõlvest ning kasvatuses väga ilmsed. Lisaks mitmetele kattuvustele teose tegelase ja autori enda elu vahel kajastab Reed Morni looming üldisemalt argiülest ja inimest analüüsivat aspekti, mis oli omane tema endassetõmbunud isiksusele.

„Andekas parasiidis“ antakse ülevaade sellest, millisesse keskkonda Ellu sündis. Morn läheb oma teoses ajas hulk maad tagasi ja kirjeldab oma tegelase pärinemislugu detailirohkelt. Ellu vanemad olid koos elama hakanud pelgalt ratsionaalsetel kaalutlustel ning kogu nende elu jälgis silmapaistmatut, kuid turvalist mudelit, mis oli kaasaegses ühiskonnas üsna levinud. Morn viitab Ellu ema-isa kohtumise algusele, näidates, et tegu polnud teineteise jaoks mõeldud inimestega, kes oleksid armunud esimesest silmapilgust: „Kahekümne kahe aastaseks ühendas ta oma elu üksiku raja meelsama tuleviku taotlemiseks mehega, kelle poole tõmbas teda rahulik ning kaine kiindumus ilma suurema tunnetepalanguta, kaheldes veel nende elusaatuste sõlmimiskohal jaa-sõna hääldamiseni.“ (Morn 2008: 6). Naine oli pealehakkamist täis, praktilise ellusuhtumisega ja põlgas mehi. Mees oli püsimatu rändaja hingega ja ebapraktilise maailmavaatega ning esindas abielus õrnamat poolt. Perekonnas olid naise ja mehe loomuomased rollid vahetuses. Naine pidi toime tulema oma unistava ja puuduva reaalsustajuga kaasaga, kes ei pakkunud talle mehelikku tuge. (*ibid*: 5–8) Nende kooselus puudus erinevate ja sobimatute iseloomude tõttu harmoonilisus.

Ainsast ühisest tütrest sai oma vanemate omaduste kombineerumisel normist hälbiv inimolend segase sisemaailmaga. Ema poolt oodatud lapsena langes talle osaks hulk tulevikulootusi, kusjuures mees hoidis värskest pereliikmest end pigem eemale (Morn 2008: 10–11). Ellust sai tema emale parema tuleviku sümbol, ta lootis teda kasvatada enda sarnaseks, kuigi märkas vastumeelsusega, et tütre on rohkem isalt päritud omadusi (*ibid*: 12–13).

Nii Ellu kui Ruthi tegelaskujude loomise taga on suured ootused ideaalsele inimesele, aga ka laiemalt paremale tulevikule. Kummagi teose autoreid on mõjutanud Noor-Eesti liikumine ja isiklik taust. Ruth esindab Aaviku püüdu ideaali poole, kehastades tema enda parimaid omadusi, Ellus võib näha aga oma isikuloo ilukirjanduslikku ümberkirjutust, kus tegelase negatiivsus on rõhutatult kandvaks pinnaseks. Katrin Ennus on Ruthi nimetanud autori enda parema osa projektsiooniks ja võrrelnud teost Joris-Karl Huysmansi romaanist „Vastuoksa“ pärit des Essentsiga, kelles sisalduvad autori sisemised pinged (Ennus 2006: 189). Sama võib näha „Andeka parasiidi“ puhul. Veel ühendab autoreid nende kaasajal levinud mehekesksus. Paradoksaalsel kombel soovinuksid mõlemad autorid segada mehelikke ja naiselikke sootunnuseid. Ruth oli mehe ajuga ideaalne naine, Aavik ise, kui ta naisterahvas oleks, Ellu poisilik plika, kes peegeldas Drewergi nägemust mehelike omaduste ülevusest naiselike omaduste ees ja saamatust nautida naiseks olemise võlusi ning võimalusi. Mõlemal juhul loodi autorite poolt fiktsioon, kes oli nende endi omaduste ja maailmataju subjektiivne väljund.

3. Tegelaste olemus

Mõlemad tegelaskujud olid loodud autori kindlal nägemusel. Randvere rõhutas Ruthi vabadust, kuid ka seda, et see fantaasiakuju on tema enda subjektiivne looming. Morn määras Ellu Romeldi saatuse juba esimeses lauses, tuues ta ellu surema. Kuigi Ruthi puhul pole kirjeldatud tema eluetappe, saab autori kirjelduste kaudu määrata tegelase otstarvet. Samuti saab Ellu valikute ja tingimuste kaudu jõuda lähemale tema lõpu mõistmisele. Kahte tegelast paralleelselt vaadeldes ilmnevad nende sarnasused ja erinevused ning sobitumine või sobimatus kaasaja naisekuvandiga. Käesolevas peatükis tulevad vaatluse alla tegelaskujude välimus ja suhe enda kehaga, suhted vastassooga, eneseteostus ja enesemääratlus.

3. 1. Välimus

Mõlema tegelase puhul rõhutatakse nende kõrgeltarenenud vaimsuse kõrval ka välimust. Ruth on paksude blondide kiharatega peenike noor naisterahvas, kellele on kaasa antud suurepärased füüsilised eeldused ja suursugune ning maitsekas riietumisstiil. Tema kaasajal oli hinnas pisut vormikam naisterahvas, kelle keha oleks sobiv emaduseks ja suudaks täita abikaasa füüsilisi vajadusi (Ots 2006: 18). Ruth pakub just esteetilist elamust, esindades täiuslikkust kõigis keha aspektides, kuid jäädes oma kauniduses silmatorkamatuks. Aaviku nägemuse kohaselt peegeldab inimese välimus tema sisemust ja nii pole ta saanud Ruthi kirjeldamisel tema välimuse ideaalsust märkimata jätta. Sealjuures tähistab Ruthi ilu sugulist külgetõmbavust. Aavik avaldab mitmes kohas soovi Ruthile füüsiliselt läheneda: „Tema nõtkuvat graatsialikku kõnnakut nähes on tung tema ümbert kinni haarata ja teda kaugele kanda“ (Randvere 1980: 22) või „Niisugused käed on iseäralikult ihaldatavad; neid tahaks lõpmata kaua vaadelda, neid oma palge vastu panna, neid huultega puudutada, neid suhu pista!“

(*ibid.*: 31) Sellisena inspireerib Ruth meesautorit tegudele, jättes teadmatuks selle, kuidas naine ise sellistesse sooviavaldustesse suhtuks.

Aavik kirjeldab naise ideaali hapra ja õrnana, tema välimuse puhul jääb domineerima tagasihoidlikkus. Autor peab Ruthi ühiskonnas levivatest iluideaalidest erinevaks, rõhutades naise omapära. Ruthi välimuses leidub isegi mõningaid ebakorrapärasusi, mis ta individuaalseks muudavad. Ta nägu erineb klassikalisest kreeka profiilist, mida Aavik veidraks ja kentsakaks peab. Juuksed pole brünetid, vaid blondid, kuigi kaasajal pooldati mõlema sugupoole juures Aaviku sõnul rohkem pruuni juuksetooni. Blond olevat tema arvates aga intelligentsuse näitaja ja rõhutavat naise õrnust. Ka on Ruthi õnnistatud lausa ebainimlikult elastse ja sileda näonahaga, mis on puutumata vistrikist ja kortsudest. Selle ideaalsuse põhjusena mainib Aavik murevaba eluviisi, mis võimaldab naisel terve elu värske välimusega püsida: „Et tal degradeerivaid aineliku elu muresid ning viletsusi ei ole, siis saab ta veel viiekümneaastaseltki sugulikult ihaldatav olema“ (*ibid.*: 28). Ruthi kaunis välimus muudab ta ihaldusväärseks, kuid kõrgem intelligents teeb ta mehega võrdväärseks ega lase karmima sugupoole mõjuvõimu alla langeda. Aaviku loodud naine on mehele vajalik, kuid temast sõltumatu. Tema nn õide puhkemiseks pole vaja vastassugupoolt, ta hoolitseb oma välimuse eest iseenda heaolu nimel.

Ellu Romeldi suhe oma kehaga on komplitseeritum ja tema puhul ei harmoniseeru keha ning vaim koostöövõimeliseks tervikuks, vaid moodustavad teatava ebakõla, mis süvendavad tema negatiivset maailmavaadet veelgi. Tema keha on ebapraktiliselt peenike ja sarnaneb mõneti Ruthi omaga: „Nii omandasid ta silmad otsaesise esiletungiva avaruse all sügavama ning intelligentsema ilme, ta kehakuju sai saledamaks ning käed omandasid marmorvalguse“ (Morn 2008: 34). Ka ei torka see millegi poolest silma: „Väliselt ei öelnud Ellu midagi ükskõiksele vaatlejale. /.../ Tema esmakordne vaatlemine jättis muljekehvaks ning külmaks“ (*ibid.*: 62). Ellu ei tunne end oma kehas hästi, vaid peab seda takistuseks oma soovunelmate täitmisel ja mõlgutab mõtteid oma keha ja maise elu hülgamisest. Ta võrdleb end kaasaegsete naistega ja tunneb piinlikkust nende silmapaistvate kostüümide tõttu, mis jätavad inimese sisemuse varju. Viha suurendab veelgi tema kehaline ellujäämisinstinkt, mis takistab vaimul nii kergekäeliselt maisest elust loobuda. Teisalt tekib temas härdus ja imetlus oma keha

vastu, soov ennetada kõigi inimeste ühist saatust surelikuna ja nii sünnib otsus võtta endalt elu ise, noorena, jättes kontroll enese kätte.

Oma elu viimastel hetkedel selgines tema jaoks üksinduse tähendus, teise inimese olemasolu asemel pidas ta väärtuslikumaks inimese suhet tema enda mõttemaailmaga. Selleni jõudis ta Aadama aju metafoori kaudu, mida pidas ta võtmeks paradiisiaia loomisel: „Poleks enam ühtki aju – poleks ka ilma“ (*ibid.*: 164). Ellu seisis terve elu kahekesi oma mõttemaailmaga ja üksi teiste inimeste kõrval. Aju oli tema ainus kehaorgan, mida ta hindas nii enda kui teiste puhul. Mõistus andis talle aga võimaluse mõelda kehaüleselt ja sellest tulenevalt seadis Ellu oma eluväärtused kõrgemale kehast ja kõigest füüsilisest ning materiaalsest. Kogu mõttetöö ja koolis õpitu ning loetu ei andnud talle aga rahu, Ellu ei suutnud end mõelda vabaks oma ängistusest, selleks pidi ta välja lülitama ka enda mõistuse.

Mehe vaatenurgast nähtuna nimetatakse Ellu probleemide põhjuseks just tema välimust: „Ellu Romeldi ei saa neid elamusi, naudingut ka väljast mitte, sest – sest et (ja seda pole muidu peagu meisterlik autor kahjuks mitte küllalt mõista annud) sest et ta on ebaseeldiva välimusega. Ja selles peitubki kogu ta traagika suurus selles vaimlises õhkkonnas“ (Annist 1928: 147).

Seega sümboliseeris kaunis välimus edukust ja sellel oli oluline roll naise enesehinnangu määramisel. Ilusas kehas naine tundis end hästi ja enesekindlalt ning oli meeste poolt ihaldatud. Peenikesed pikkade ihuliikmetega neiud olid aga ebapraktilise kehaehitusega ega kõlvanud raskeks füüsiliseks tööks ja küsitav on ka, kas emaduseksi. Nad erinesid sellest, mida nende kaasajal ideaalseks peeti. Ruth pidas oma välimust tähtsaks, kuid ei rõhutanud seda üleliia. Teda oli näidatud ihaldusväärseks, mis tulenes tagasihoidlikust maitsekusest, mitte liialdatud silmapaistvuse taotlusest. Ruth oli keegi, kes ei pruukinud esmapilgul silma paista, kuid oli väärt avastamist tähelepanelikumale ja hoolikamale vaatlejale. Ellu seevastu suhtus oma kehasse kui takistusse ega pööranud välimusele suuremat tähelepanu. Tema puhul leidis keha ja vaimu vastuolu traagilise lõpplahenduse.

3.2. Suhted vastassooga

Naise ilus välimus oli tol ajal otseselt seotud abiellumisvajadusega, mis tulenes majanduslikest ja traditsioonilistest tingimustest. „Naine tunneb nagu instinktiivlikult, et ta välimus talle kõige tähtsam on elukutse kohta, mille poole ta püüab, ja karjeerile, mida ta ihkab teha, nimelt mehele meeldida ja mehele minna“ (Randvere 1980: 37). Ruth erineb aga eelpool kirjeldatud naisest, kuna tal on materiaalne sõltumatus ja mehelik intelligents, mis võimaldavad talle iseseisvuse. Randvere lubab oma ideaalile seksuaalset vabadust kuni kolmekümnendateni, mil Ruth lõpuks abielluks. Mitte raha, mehe aunime ega isegi armastuse pärast, vaid seltskondliku arvamise jõul. „Teiselt poolt aga ei tähenda see mitte, et ta nii kauaks neitsiks jääks“ (*ibid.*: 61). Suhtes pühendab Ruth aga end ennastunustavalt teisele: „ta rahuldaks kõik ta vajadused, kehastaks kõik ta unistused, realiseeriks ta kõige suurtsugusemad keeled vibreerima; ta laseks teda tervet tundmuslikku ja erotilikku gammat läbi käia, näitaks talle õrnust ja kirge, õelikku osavõtmist ja seltsimehelikku sõprust, üleüldse võimaldaks talle armastuse kõiges selle mitmekülgsuses ja kontrastides“ (*ibid.*). Siit jääb mulje, et Ruthi ainus eesmärk olekski teist teenida, teisele suurimat võimalikku õnne pakkuda. Omaduste ja eelduste poolest andekas, valiks ta hoopis pühendumise ühele mehele, selle asemel, et ühiskonda laiemalt panustada. Aavik jätab oma ideaalnaisele aga vabaduse endale ise kaaslane valida, kuigi Ruth on tema enese fantaasiakuju.

Ellu on oma kaaslase valikul väga kõrgete nõudmistega. Ta hindab intellektuaalsust rohkem kui välimust, naeruväärustab tihti mehelikku viisakust ja väärtustab kaaslases tema vaimset haakumist enda ideedega. Kõige tähtsamaks peab ta inimese puhul tema huvitavust ja eelistab seltsimehelikkust romantikale. Meesüliõpilased on tema jaoks „liig iseteadvad oma sooprivileegides, arvates naisüliõpilasi kergesti võidetavaiks“ (Morn 2008: 91). Väliselt tunduvad nad küll Ellut enesega üheväärseks pidavat, kuid nende tegudes see ei väljendu. Ellu igatseb endale väärilist kaaslast, „keda austada, hinnata, sümpatiseerida“ (*ibid.*: 92).

Tema elus oli kolm sümpaatiat, kellest esimene, Ilmar Annuk, oli traditsiooniliste väärtuste kandja, kes otsis naises soojust ja tundeid, mitte intellektuaalset võrdsust. Ellu jaoks jäi Ilmar liiga ebaküpseks ja igavaks, nii et ta pidi poisile teistsuguseid omadusi

juurde mõtlema. Lisaks ei suutnud kumbki neist pakkuda teisele seda, mida oodati. Ellu puhul oli selleks intellektuaalne võrdsus ja seltsimehelikkus, Ilmari puhul aga naine, „kes ei põlgaks liig pisikeseks pühenduda kodu kaunistamisele, kel oleks püsi ning tahtmist käsitöiks, kes oskaks hinnata küpsetet koogi väärtust“ (*ibid.*: 125). Ellu järgmine vastassoost sümpaatia, Hanno Varanni, „oli Ellu ülikoolieelse suve teadusmõtete lihastunud kuju“ (*ibid.*: 78). Noormees köitis Ellut oma tarkuse, omapärase isiksuse ja suurte elusihetega. Ta oli lähemal ideaalile, kelle tulekut tütarlaps ootas ja seetõttu kujunes nende omavaheline läbisaamine isiklikumaks, jäädes seltsimeheliku sõbralikkuse tasandile. Ellu oli nende suhtes kuulaja rollis ja jagas vähe enda sisemusest. Hanno oli Ellule kõige sobivam kaaslane, kuid kahjuks suri ta raske haiguse tagajärjel. Selline usalduslik sõprussuhe tunduski neiule paremini sobivat. „Ellu oli enesele juba ammu selgitand, et ta huvi Annukile oli pigemini kujutlet kui tõeline. Oli eelistand lihtsat seltsimehelikkust, mis püüdis libisema teisele tasapinnale“ (*ibid.*: 125). Ta polnud sellist tüüpi tüdruk, kes oleks end perekonna heaks ohverdanud. „Ta käsi ei kannakski laulatusõrmust. Ta ala peenenevailt sõrmeotsilt see libiseks. Siiski oli ta abielu poolt, olgugi et tema enese elu ei kõlbaks kellegi kõrvale seltsiks“ (*ibid.*: 126).

Esimesed romantilised tundmused tekkisid tal seoses Pärtel Kraisiga, kellega ta sõnadeta mõistmise ja usalduslikkuseni jõudis. Ellu nautis seda juhuslikel kohtumistel põhinevat vaba suhet, mis hoidis nendevahelise olemise värske ja erilisena, selles puudusid kohustused ja argipäeva rutiinsus, kuid paari kuu möödudes lõi Pärtel Ellu oma abieluettepanekuga pahviks. Suutmata oma põhimõtetest loobuda, ütles tüdruk oma sümpaatiale ära. Teda hirmutas enesekaotamine ja liigne lähedus. „Ellu mõtles veel kaua, et tal ei tule välja see enese vajutamine teise toele, mitte küllalt anduv, mitte naiselik, mitte nagu ta olema peaks“ (*ibid.*: 153). Ta ei tahtnud end pühendada täielikult mehele ning unustada sealjuures iseend. Lõpuks jõudis ta järeldusele, et abielu pole tema jaoks.

3.3. Eneseteostus

„Ta tõuseb hommikul kell seitse ehk enne seda üles, võtab duschi ja teeb toaletti, milleks tal ainult natuke enam kui tund ära kulub. /.../ Sellepääle läheb ta aeda natuke jalutama, mille järele ta kohe tööle asub. Lõunasöögi eel käib ta jälle jalutamas ehk

tarvilikka käikusi tegemas. Pärast lõunat võtab ta võõraid vastu ehk läheb ise tuttavate poole. Kell 11 heidab ta magama“ (Randvere 1980: 46). Nii kirjeldab Aavik Ruthi päevaplaani, jättes sinna ruumi nii füüsilisele liikumisele kui vaimutoidule. Ruth on haritud naisterahvas, kellel on vaimsed huvid ja musikaalne anne. Ta tunneb muusikateooriat ja on võimeline meisterlikult klaveril mängima. Lisaks on Ruthil laialdased teadmised keeleteadusest, kirjandusest, filosoofiast ja reaalteadustest.

Ruthi lai silmaring viitab oma aja parimale haridusele. Loone Ots on spekuleerinud, et Eesti kultuuriruumis võinuks ta õppida eraülikoolis arstiks või filoloogiks. (Ots 2006: 27) Kuna tol ajal veel üliõpilasorganisatsioonid naistele polnud, ei saanud ta ühessegi neist ka kuuluda. Oma andeid ja positsiooni ta ühiskondlikus elus muutuse läbi viimiseks ei rakendanud ja vaevalt oleks ta mõne üliõpilasorganisatsiooniga liitunud.

Ruthil olid oma aja kohta erandlikult laialdased võimalused ja vabadus. Saades oma aja parima võimaliku hariduse, omades hästi sisustatud eluruumi, maitsekat garderoobi ja suurt raamatukogu, dušši ja teenijatuba, võis ta endale vabalt ülalkirjeldatud eluviisi lubada, pidamata muretsema majandusliku seisukorra eest. Seega olid tal oma aja suguõdedega võrreldes head tingimused eneseteostuseks, mida ta otsustas kasutada üsna enesekesksel eesmärgil. Ta omandas palju vaimseid teadmisi, kuid pole midagi teada nende rakendamisest. Oma teadmistepagasi poolest oleks võinud temast saada õpetaja või akadeemik, spetsialist mitmetes valdkondades, samuti oleks ta oma pianistiandega võinud anda palju kontserte. Kuid Ruth otsustas teisiti, ta kogus teadmisi, oli huvitav vestluskaaslane ja andekas klaverimängija, aga seda kõike vaid enese rõõmuks. Pole põhjust arvata, miks poleks temast võinud saada ka suurepärane ema ja abikaasa, aga ka neist valikutest hoidis ta eemale. Võiks arvata, et Ruth püüdis oma enesekesksuses protesteerida kohustustekoorma vastu, mida tema ajupotentsiaal ja naisekeha kui sünnitusmasin eeldasid. Ta soovis elada iseendale, nautida maailma hüvesid ilma raskusteta.

Ellu oli rikka sisemaailmaga laps. „Kogu ta elu tundus moodustuvat mingiks alateadlikuks muljete kogumiseks, millele ajuriks näis olevat edasiandmistung“ (Morn 2008: 37). Ta eelistas ümbritseva jälgimist, lugemist, mõtlemist ja unistamist, jäädes passiivse kõrvalseisja rolli. Tema vaimustuslained välismaale põgenemisest, kloostrielust, teatrist, koolis õpitust ja inimestest jäid lühiajalisteks, kuna „ta oli küll

plaanidetegija, unistaja, looja ei millestki; ellu neid teostama, nende teostust vähimalt algatama vajas ta teist enda kõrvale“ (*ibid.*: 28). Tema katsetused enese realiseerimisvallas olid aga määratud läbikukkumisele. Luges palju raamatuid, proovis ta ka enda sisemuses toimuvat luuletusteks ja juttudeks kirjutada, kuid ei leidnud oma mõtetele ja tundmustele sobivaid sõnu. Ka praktilisematel elualadel ei saatnud teda suurem edu: „Siis siirdus ta teiste salka, laskudes vaole, andudes umbrohu urgitsemisse, mille kergust ning veetlevust äsja alles imetles. Mingi terav halvatus läbistas päa, kehha asus pöörituse tinane tunne, sisikond nirstas suu veriseks... Ning enam ei pannud ta kätt millelegi, kuigi näis heinatöö eemalt saletüveliste valgete kaskede vahelt kaugelt nii kaunis, heinaliste särkide valendades ning higiste nägude punades“ (*ibid.*: 52). Kogu tema elu jääb iseloomustama see stseen kartulipõllult. Kaugelt midagi imetledes tundus iga igatsusobjekt palju meeldivam kui sellega tegelema hakates. Ellul olid küll suured kavatsused, kuid puudus püsivus nende elluviimiseks.

Lisaks ebapraktilisele iseloomule pärssis tema eneseteostust ka kehv majanduslik seis. Ema võimaldas talle küll oma madala palga kõrvalt ülalpidamise ka ülikooliaastatel, kuid pärast ema surma pidi Ellu end ise ülal pidama hakkama. End enne ülikooli teaduslikuks naisterahvaks unistades läks ta soov reaalsusega vastuollu. „20-aastane naisüliõpilane Ellu Romeldi polnud mingisugune kaasaegsete naisüliõpilastunnuste kehastaja“ (*ibid.*: 61). Temas puudusid püsivus, töö- ja keskendumisvõime. Peagi selgus, et usuteaduskonnas studeerides oli ta teinud vale kutsevaliku, kuid rahapuudus sundis teda usuõpetajana töötama. Sunniviisiliselt vastumeelseid ameteid pidades süvenes tema pettumus elus. Ellu andeka parasiidina ei suutnud oma andeid ära kasutada ja oli pidevas vastuolus reaalse maailma nõudmiste ning enda poolt pakutavaga. Andekus ja parasiitlus moodustasid Ellu puhul vastandite paari, millest esimest ei suutnud ta enda ülalpidamiseks kasutada, kuna temas puudus praktiline elukogemus. Tema ema püüdis talle võimaldada suurimat vabadust ja parimat haridust, kuid jättis liigse hoolitsusega oma lapse elus vajalike oskusteta.

3.4. Enesemääratlus seltskonnas

Ruth kui enese väärtusest teadlik naisterahvas valib hoolikalt seltskonda. Ta on vaba edevusest, kuigi tal on mitmed anded ja iseloomuomadused, mis teda teistest paremaks laseksid pidada. Ta näeb läbi seltskonna pinnapealsust ja väline hiilgus ei avalda talle muljet, mistõttu jääb ta teiste seltsis meelsasti tagasihoidlikule positsioonile. Ometi sooritab Ruth igapäevaselt oma pärastlõunaseid visiite ja võtab külalisi vastu. Seltskondlik arvamus läheb talle ka niivõrd korda, et Aavik on selle ainsaks põhjuseks nimetanud, mille pärast Ruth abielluma peaks. Teisalt käitub ta suuremas seltskonnas aga reserveeritult ja jätab oma anded varjule. Oma väheste hästi valitud sõbrannade ringis laseb ta end loomulikumana paista ja väljendab oma ekspressiivsust, kuid jääb siiski seltsimehelikkuse tasemele, jättes oma hingesügavused enese teada. Parema mõistmise saavutab ta oma mees-tuttavatega. Temas puuduvad edevus ja tujukus, mis on Aaviku sõnul omased tüüpilisele naisterahvale. Enese paremolemisest teadlik, ei ole ta kellegi suhtes irooniline. Ruth on seltskonnas märkamatul positsioonil, kuna ei pea teisi enesevääriliseks. Näitamata välja oma tegelikku arvamust, jääb ta teistega suheldes viisakaks ja sõbralikuks, kuid avaldab oma tõelisi mõtteid valitutele. Ta tunnistab seltskonna arvamust oluliseks abieluküsimuses, kuid ei püüa teistesuguseks saada.

Ellu kujuneb juba varases lapsepõlves eraklikuks tüdrukuks. Ta on peres üksiklaps, kellel pole väiksenä omavanuseid, kellega suhelda, „sellestki ta sõnakehvus ning enesesse-süüvimine, omaette probleemide püstitamine ning nende lahendamiskatsed“ (Morn 2008: 19). Oma enesekesksuses ei ole temas arenenud suhtlemisoskused ja koolis saab temast teisi pilkav trotslik ning süd ametu plika. Ülikooliski hoiab ta auditoriumi kõige kaugemasse nurka, kust saab teisi rahus jälgida. Samuti on ta passiivne ka ühiskondlikul tasandil ega soovi astuda ühtegi üliõpilasseltsi, „kuhu oleks pidand ohvriks tooma oma iseloomujooni ning huve, võtma selle asemel kaitsta teat inimhulgakese huve, käia läbi mõnegi ehk vastumeelse inimesega, kus tuleks vaid simuleerida huvi selle sinasõbralise hulgaga“ (*ibid.*: 69). Kui ta mõnele seltskondlikule koosviibimisele satubki, on ta seal passiivses rollis. Laiema ringi pinnapealsed arutelud mõjuvad Ellule igavate ja sunnitutena.

Olles teiste suhtes nii kriitiline, ei tähendanud see, et ta end kõiges paremaks oleks pidanud. Nii mõnelgi korral avaldus temas soov olla teistele sarnane, „olla mõistlik, olla häa, olla nagu teised“ (*ibid.*: 32). Teistele jättis ta trotsliku mulje ning ei usaldanud kedagi piisavalt, et enda sügavamaid mõtteid kellelegi avaldada. Nii jäi ta suuresti enda raske iseloomu tõttu üksikuks, tõrjudes endast eemale needki vähesed, kes tema seltsi otsisid.

Mõlema tegelaskuju puhul avaldub tugeva individualisti portree, kes võivad end pühendada vaid isikliku kasu nimel, kuid pole võimelised teenima ühishuve. Teisalt on nad väheste ambitsioonidega ega arenda või kasuta oma andeid edu ja kuulsuse tarbeks. Ruth on nii vaimult kui kehalt ihaldusväärne, kuid kättesaamatu naine, kes jätab elunautija mulje. Mõlemad on seltskonna puhul valivad ja hindavad intellektuaalset võrdsust ning seltsimehelikkust. Ellu suhted ei jõua romantiliseks kujuneda, kuna ta kardab teisele pühendudes end kaotada, Ruth seevastu kasutab oma naiselikku võluvust ja on seksuaalsetelt vaadetelt vabameelne. Ruthil on ideaalse välimuse, majandusliku iseseisvuse ja vaimsete annete näol kõik võimalused eneseteostuseks, mida ta kasutab enesekesksel eesmärgil. Ellu andekus jääb tema püsimatuse, raha ja enesekindluse puudumise ning ebapraktilise unistajaloomuse tõttu realiseerimata. Mõlemad on ühiskondlikult ja ka seltskondlikult passiivsed ja peavad massikultuuri pinnapealseks.

4. Retseptsioon: reaktsioon ebatüüpilistele naisekujudele

Mõlemad tekstid ja nendes esinevad naispeategelased algatasid lugejate seas laialdase arutelu. Nii Ruth kui Ellu osutusid probleemseteks tegelaskujudeks, kuna ei vastanud kaasaja ootuspärasele kriteeriumitele naisest. Sisaldades ka meessoole omast, lükkasid nad ümber sugudevahelise erinevuse absoluudi, kuid sellega näitasid ka seda, et 20. sajandi alguse Eestis oli raske olla intelligentne naine, kui mehelikud omadused olid hinnas, kuid meheliku mõistuse ülistus võis viia olukorrani, mil naiselikkus suruti vägisi alla. Neile heideti ette ka ebapraktilisust, kuna intelligentsete naisterahvastena eeldati neilt oma annete ja võimete rakendamist ühiskonna teenistusse, oma vaimsetele võimetele ja haridusele vaatamata jäid nad oma tegevuses aga enesekeskseteks. Käesolevas peatükis tuleb lähema vaatluse alla see, kuidas reageeris retseptsioon kahe võrdlemisi erandliku naisekuju ilmumisele Eesti kirjanduspilti.

4. 1. Unistuste naine ja unistav naine

„Ruthi“ viimastel lehekülgedel avaldas autor lootust, et tulevikus võiks sellist ideaalnaist ehk päriselt kohata. Teose ilmumisele järgnenud kriitika oli aga enamjaolt vastupidisel seisukohal, peljates Ruthi-taoliste naiste reaalsuseks saamist. Vastuvõtt kaldus negatiivsusele, Ruthisse ei suhtunud kui kirjanduslikku fantaasiasse, vaid tõepärasesse naisesse. Mitmel pool leiti, et Ruthile pole kaasaegses ühiskonnas kohta ja et tema isiksus väljendab Noor-Eesti ideaale, mis on igaveseks unistuseks määratud olema, kuna ei sobitu oma aja Eesti reaalsete, mõistuspärasete ning praktiliste väärtushinnangutega. Ruth on olemas vaid selleks, et „muud imestleda võiksid“ (Oks 1911: 68). Tema eksistents teenib vaid ta enese huve. See näis aga tollasele ühiskonnale enamjaolt mõistetamatu, kuna valitses seisukoht, mille kohaselt „eesti tegelik elu nõuab naist, kes ühes rühmaks, pudukaupluses või hariduse

populariseerimises!“ ja kus „ideaaliks on ikka ühiskondlike püüetega tõujatkamise loom!“ (Suits 1931: 55–56) „Ruthi“ retseptioon leidis, et sellise naise teistele eeskujuks seadmine ei ühti ühiskonna vajadustega. Sõnavahetuses Anna Haava ja Johannes Aaviku vahel kaitseb autor oma seisukohti, kehastudes Ruthiks: „Samuti ei ole mul meeldegi tulnud ennast meie seltskonnale mingisuguseks idealiks ja tooniandjaks pakkuda. Ma olen nagu ma olen ja elan nagu see mulle kõige enam meeldib, ja minu nõuete kohane on. Eeskujuks võtta ei tarvitse mind keegi“ (Ruth 1910: 2). Kõige suurem poleemika tekkiski selle ümber, kelle ideaalina Ruthi nähakse. Kriitika kippus teda autori sõnavõttudele vaatamata tõlgendama kui Eesti ideaalse naisekuju presentatsiooni, millega enamjaolt leppida ei tahetud. Üldsus soovis naist, kes oleks ühiskondlikult aktiivne, kuid täidaks oma kohust ka ema ning abikaasana. Kirjas Ruthile (Haava 1910a: 2) toob Anna Haava välja, et Ruth pole õnnelik, vaba ega iseseisev. Ta võtab endale vastutuse rääkida kõigi eest, kirjeldades Eesti ühiskonnale sobivat ideaali, kelle omadusteks oleks iseseisvus ja aktiivsus, elujõulisus ning jätkusuutlikkus. Eesti naisterahva ideaalkuju on „tüse ja töökas“, kellele on haridus selleks, et „osata ja julgeda tulevat sugu kasvatada“ (Vardi 1918: 127). Ruth aga vastandub sellisele nägemusele. Oma peene kehaehitusega ja enesekeskse elustiiliga ei rakenda ta end ühiskonna teenistusse.

Ruth ei tee üldse tööd, kuna teda on majanduslikult õnnistatud kas päranduse või muu rahalise toega, millele Aavik täpselt vastust ei anna. Ta esindab uusromantikute ebamaisust ja on üle reaalsest maailmast. (Hamburg 1935: 43) Ruth on keegi, kes on konfliktis ümbruskonnaga sellepärast, et tal on tingimused ja eeldused, mida isegi privileeeritud reaalsetel naistel pole, kuid ta ei tee nende võimalustega midagi kasulikku. Kuna Aavik esindas Noor-Eestit kui vähemust, siis jätkus diskussioon juba ebavõrdsetes tingimustes ideede tasandil, kuna nooreestlased ja nende vaadete pooldajad jäid kriitikas vähemuseks.

Reed Morni teose vastuvõtu puhul osutus probleemseks tegelase mõistmine. Ellu Romeldit on tüüpilistele naisüliõpilastele vastandatud negatiivses võtmes, kujutades teda väljas elu nautivate ja naerusuiste naisüliõpilaste taustal tупpa kapseldunud trotsliku ja tahtjõuetu unistajana (Kärner 1928: 335). Teisalt on tema sobimatust kaasaja naisetüpaaziga peetud ka huvitavaks, eriti andumuse poolest vaimsetele

otsingutele (Ehrmann 1927: 194). Kuidas hindavad kriitikud seda, miks Ellu oma potentsiaali ära ei kasuta? Ühelt poolt takistab seda temale iseloomulik ebapraktilisus, püsivus ja introvertsus, kuid on ka viidatud teda ümbritsevale keskkonnale, mis „ei paku vaimliste huvide tekkimisele ega arenemisele eriti soodsaid tingimusi“ (Sillaots 1927: 663).

Samuti algatas teos diskussiooni teemal, millist inimest ühiskond vajab. Paljud tõid välja Ellu negatiivseid omadusi, viidates tema parasiteerivale eluviisile ja tuues eeskujuks ta ema tublidust ning töökust. Ellut peeti aga tänamatuks plikaks, kes ei hinda ega kasuta seda, mis tal olemas on. Tema trotslikkust võib näha kaitsehoiakuna ümbritseva vastu: „Aga ta teeb hädast vooruse, hindab oma haiglast erinevust teistest üleolekuks“ (Hubel 1927: 962). Ellu enesekesksust on nähtud sajandi esimese paarikümne aasta naudisklev-individualistliku eluvoolu kulminatsioonina, milles tuleb välja selle elustiili ennasthävitavus (Annist 1928: 149–150). Kogu kriitika pole ründav Ellu kui ebapraktilise ja parasiteeriva isiku suhtes, vaid nähakse ka valupunkte ühiskonnas, mis ei lase avalduda noore naise andekusel, mis muudavad selle tema õnnetuseks: „Tema synnipärane andekus on yhiskonnale täitsa mitte midagi ning ainelises tootlustöös juhatab yhiskond ta paberossi karpe kleepima“ (IdK 1927: 226).

Ellu oleks võinud oma eelduste poolest realiseerida intellektuaalse individualisti potentsiaali ja panna see isiklikku kasu teenima, nagu õnnestus Ruthil. Tedagi peeti aga enesekeskseks ja ka isiklikul tasandil läbikukkunuks. Mitmete omaduste poolest Ruthi järglaseks pidada võivale Ellule terendas enesetapp. Kunagisest ideaalse kujutlusest oli reaalsematesse tingimustesse panduna saanud võõrkeha, kelle suhtes kriitika tõrjuval seisukohal oli. Mõlema tegelaskuju näol avaldus ideaalsuse ja reaalsuse konflikt. Ruth elas Aaviku nägemusel unistuste elu ja Ellu elas unistustes, suutmata neid realiseerida. Nende püüd ideaalsuse poole mõjus aga liiga ebamaisena, näidates lõhet soovunelmate ja tegelikkuse vahel, aga ka seda, et universaalset ideaali sõnastada on võimatu ning nägemuslikku normi järgides kõiki indiviide kritiseerida konservatiivne ja mitte eriti edasiviiv jõud kas või ühiskondlikku arengut arvestades. Kriitika peegeldas pisut ka 20. sajandi alguse Eesti ühiskonna valmisolematust tolerantsuse küsimuses. Ideaali sõnastades tekkis vastuolu ootuste ja tegelikkuse vahel.

4.2. Kõrgema mõistusega naine

Mõlema naistegelase puhul esineb kombineeritust naisele ja mehele omastest tunnustest. Ruthis oli esindatud naiselik veetlus ja mehelik mõistuspärasus, Ellu iseloomustas aga naiselike omaduste madaldamine ja samuti intellektuaalsuse ülistus. Aino Kallase arvates peegeldus Aaviku „Ruthis“ kaasaja suhtumine naise mõistuse arenemisvõimalustesse, õigemini nende puudumisse (Kallas 1921: 146). Andes oma ideaalnaisele kõrgema mõistuse, näitas Aavik, et naine on võimeline saama mehega võrdseks vaid fantaasiana, reaalsuses on see kas või „füsioloogilisi eeldusi silmas pidades ilmvõimatu“ (*ibid.*). Naiselik veetlus ja mehelik intellektuaalsus mõjusid teineteise vastanditena, mis pidavat kokku saama vaid abielu vormis, ühes isikus korraga esinemiseks olevat need mõisted aga liiga vastuolulised. Nii kirjutas Aino Kallas novelli „Naine, kel oli aju“, kus aju kui mehele omast on naise puhul kirjeldatud võõrkehana, mis „ei sulandunud ühte muude elunditega“ ja jäi „imelikult omaette“ (Kallas 2005: 725). Imelikult omaette jäid ka Ellu ja Ruth, kel oli mõistuspärasust rohkem, kui nende kaasaeg harjunud oli. Liigse kalkuleerimise tulemusel jäi Ellu üksikuks, mõistuspärasus viis temas naiselikkuse tagaplaanile ega lasknud tal õnnelikuks saada. Ellu puhul mõjub kõrgem mõistus võõristavalt: „See on õieti mingi naine mehe peaga või mehe pea naise kehaga“ (Kivikas 1927: 6). Tulemuseks oli naine, „kes ei flirdi, šmingi ja kurameeri, kes elab rohkem oma peajule kui tantsivatele jalgadele“ (Ehrmann 1927: 192–193).

Suur intellektuaalsuse osakaal ei lasknud Ellu puhul teda romantilistesse suhetesse astuda, mõistuslikkus domineeris tunnete üle ja soov intellektuaalselt võrdse partneri järele kummutas naiseliku veetluse, mis Ellul puudus. Sisemine tasakaalutus ei lasknud tal ka oma ajupotentsiaali realiseerida. Tema tõrjutus tuleneski sellest, et ühiskond ootas temalt kui targalt naiselt enda võimete kasutamist. Nii Ruthi kui Ellu puhul jäid need ootused positiivse vastuseta. Vastuses Anna Haavale märkis Ruth (= Aavik) oma vaimse töö viljade kohta: „Kui sellest tööst mitte midagi awalikku maailma ei ole nähtawale tulnud, siis on see minu iseäraliku olemuse ja seisukorra läbi arusaadaw – ja see on ainus asi, mille all kannatan“ (Ruth 1910: 2). Iseäralikkuse mõiste jääb siinkohal ebaselgeks, võib oletada, et Ruth on kas liiga enesekriitiline ja tagasihoidlik või leiab, et

tema vaimutöö võib jääda lugejatele mõistetamatuks. Mängib ta ka ju klaveril vaid valitud seltskonnale, teades, et kõik ei oska sellest lugu pidada. Ellu panus ühiskonda oli samuti kesine. Püsimate koolis ja töökohtadel, võimetu loominguliseks tegevuseks, tugev vaid teoreetilisel pinnasel, kuid mitte praktikas, tõstatati kriitikas küsimus tema andekusest: „Autor on Ellu Romeldi ristinud „andekaks parasiidiks“, kuid tema andekusest meie ei saa romaani kestes mingisugust aimu“ (Kärner 1928: 335). Retseptioon suhtus Ellu eluviisi kriitiliselt ja pidas teda enesehellitajaks, keda ei motiveeri tööd tegema ka tühi kõht (Sillaots 1927: 663). Ellut võib pidada mitmeski aspektis enesekeskseks, kuid see vaheldus hoolimatusega enda suhtes. Ta ei suutnud end mingil tingimusel jäägitult tööle pühendada, ei enda ega teiste nimel. Kahtlemata oli ta andekas oma elufilosoofiliste arutluste pärast, kuid avastamata talendina ei olnud ta iseenese toel võimeline näiteks kirjutama, kuna pidas end liiga andetuks.

Niisiis mõjub kahe naistegelase näitel intellektuaalsuse tavapärasest suurem esinemine naisterahva puhul pigem kahjulikult kui kasulikult. See pärsib spontaanset käitumist nii eraelus kui loomingus ega lase nautida naiseks olemist. Äärmusliku ja ebatraditsioonilisena näivad naised, kes ei kasuta ei mehelikku mõistust nii, et sellest midagi viljakat sünniks ega soovi luua ka peret ja sünnitada lapsi. Mõistuspärasus kui nende tugevusena näidatud omadus on pöördunud nende endi kahjuks ja teinud nad eraklikeks, kuna nende ideaalid ümbritseva, aga ka enda suhtes on kõrged.

Retseptioon jäi mõlema teose suhtes pigem negatiivsele seisukohale ja asus kirjanduslikke tegelaskujusid võrdlema reaalses elus esinevate naistega, tuues viimaseid esimestele eeskujuks. Aaviku ideaalse presentatsiooniga poldud nõus, kuna Ruth teenis enesekeskset eesmärki ega pakkunud midagi ühiskonnale. Samamoodi heideti Ellule ette tema ebapraktilisust ja tänamatust. Vastukaja näitas, et 20. sajandi esimesel kolmandikul polnud Eestis kerge olla intellektuaalsete huvidega naine, kuna sellega kaasnes kohustus oma ajupotentsiaali millekski tarvilikuks kasutada või teisel juhul eeskujulikult abikaasana ema ja naise kohustusi täita. Intellektuaalne naisterahvas oli kombinatsioon, mis asetaskohustused ja ootas temalt vastu veelgi rohkem. Unistavus ja ebapraktilisus olid miski, mis selliste omadustega naise puhul vastuvõetavaks ei osutunud.

Kokkuvõte

20. sajandi alguse Eesti ühiskond pakkus naistele eneseteostuseks kitsast valikut tegutsemisvaldkondadest ja säilitas seeläbi piirangud naisterahva võimetele. Ühelt poolt peeti ideaaliks aktiivset, töökast ja ambitsioonikat naisekujut, kelle kuvand levis näiteks Eesti Naisüliõpilaste Seltsi liikmete näol, teisalt pörkus sellise nägemusega napp usk naise kui teise sugupoole võimetele asjus, mis eeldasid suuremat intellektuaalset pingutust. Viimast väljendasid eriti teravalt eelkõige meesterahvad, kuid mitmel pool arvasid ka naised ise, et nende hariduspüüded aitavad kaasa üksnes naise loomuomasele rollile (emaks ja abikaasaks olemisele) ning naise kohuseks on ohverdada enda ambitsioonid laste kasvatamise arvelt, kuna see ongi ainus naise amet. Naine ja mees eristusid ühiskonna hoiakutes väga selgepiirilisel oma võimete, neile pandud ootuste ja eneseteostusvõimaluste poolest. Olukorras, kus naistel oli järjest parem ligipääs haridusele ja tööturule, muutusid õrnema soo esindajad üha sõltumatumateks meestest. Nii otsustasid mitmed võimekad naisterahvad jääda vallaliseks ja majandada end iseseisvalt. See tõstas omakorda probleemi soojätkamise teemadel, kuna naine ja mees olid teineteisest eemaldumas just naise iseseisvumise tagajärjel. Baltisaksa konservatiivse mudeli kohaselt pidanuks naised keskenduma vaid kodule ja mehed suuri maailmaprobleeme lahendama. Uus haritud naisetüüp pidi aga lisaks ka väljaspool koduseinu aktiivne olema. Ootused naisele tundusid ebareaalselt paljunõudvad ja neil tuli enamasti langetada valik kas pere või karjääri kasuks, millest nii mitmedki kõrgelt haritud naised valisid viimase. Ühelt poolt peale tungiv uuenduslikkus ja teisalt endiselt levinud konservatiivsed hoiakud jätsid naise rolli ambivalentseks. Naine pidanuks moodustuma justkui mitmete ootuste, võimaluste ja kohustuste koondkujuna, kelles harmoneeruks paremik naiselikest ja mehelikest omadustest.

20. sajandi alguse Eestis mõjutas elitaarset mõttemaailma Noor-Eesti rühmitus. Seal levinud ideaalsusepüüdlus ja paradoksaalne naisekäsitlus andsid tõuke Johannes Aaviku „Ruthi“ loomiseks, aga mõjutasid ka Reed Morni „Andekat parasiiti“. Mõlemate teoste

naistegelaste puhul oli tegemist fiktsiooniga, kelles retseptatsioon reaalseid inimesi nägi. Tegu oli ebatüüpiliste naistega, kes ei sobinud oma kaasaja naisekuju ega -nägemusega. Nad olid ühed võimalikud vastusevariandid ootustele, kuid näitasid enda vigade kaudu ka ootuste võimatust. Nii Ruth kui Ellu olid intellektuaalsed, isikupärased, haritud, kuid üksikud, seltskonda valivad, endast küllaltki heal arvamusel ja sõltumatuse poole püüdlejad naised, kelle eesmärk elus jäi segaseks. Nende eneseteostus piirdus huvi ja katsetamistega vaimsetel aladel, kuid Ruthi andekusele vaatamata jäi selgusetuks tema edu valitud huvifäärides. Ellu püsivus ja suutatus end allutada süsteemile ei lasknud tal enda annete pealt edu teenida. Samuti ei kiirustanud kumbki naistest abielluma ega pere looma. Ellu polnud võimeline romantilisteks suheteks, tema nõuded kaaslasele olid liiga kõrged ja ta hindas eelkõige vastaspoole puhul klappi intellektuaalsel tasandil. Ruth oli aga seksuaalselt vabameelne, omas mitmeid partnereid, hindas kaaslases võrdselt nii keha kui vaimu.

Retseptatsioon süüdistas Ruthi ja Ellut ebaproduktiivsuses, egoismis ja eraklikkuses. Kummagi naise eluviisi ja valikuid ei peetud õigeteks. Ruthi-taolist inimest ideaalnaisena näha ei soovitud, kuid arvestamata jäi ka fakt, et Aavik oli Ruthi loonud subjektiivsetel alustel, mitte eeskujuks ühiskonnale. Ellule langes samuti osaks hulk süüdistusi oma elu valesti elamisel. Taaskord lähtuti nähtamatust ideaalist, kelle järgi ka kirjanduslikke tegelaskujusid mõõdeti. Need teosed aga tõid kirjandussfääri teistsugususe, mitmekesistades naistegelaskujude skaalat. Nii Ruth kui ka Ellu erinesid oma kaasajal väljakujunenud standardist. Mõlemas oli omadusi nägemuslikust ideaalist, mis olid omavahel ootuspäratult kombineerunud. See teistsugususe tekitas vastukajast võõristuse ja protesti, ilmnes negatiivne hinnang selle suhtes, mis ei vastanud ootustele ja tegelaskujusid mõisteti hukka. Teoste tegelastest ei saanud koduperenaisi ega aktiivseid ja haritud karjäärinaisi. Nad panid küsimuse alla senised väärtushinnangud ja ootused naisele, näidates, et andekuse avaldamiseks ei piisa ainult hariduse kättesaadavusest, vaid on vaja ka isiklikku motivatsiooni ja ühiskondlikku aktsepteerimist, mis tagaks usu oma võimetesse ja tekitaks tahtejõu neid rakendada.

Samuti ilmnes, et ideaalsuse mõõdupuu kujuneb ühiskondlike väärtuste ja isiklike kogemuste summana, universaalse ideaali poole pürgimine ning selle üle vaidlemine moodustavadki ühisosa nii autorite, kirjanduslike tegelaste kui ka lugejate puhul.

Kirjandus

Annist, August 1928. Kas meie elutunne degenerereerub? – Dünamis I. Mõtteid võitlevast vabariigist. Toim. August Annist, Albert Kivikas, Oskar Loorits, Peeter Treiberg. Tartu: toimetuse kirjastus, 141–167

Bebel, August 1905. Naesterahwa seisukord praegu ja tulevikus. Tartu: Georg Zirki kirjastus

Eenpalu, Linda 1927. Tänapäeva naine oma püüetes. – Kaitse Kodu 24, 916–919

Ehrmann, Karl 1927. Naise romaan naisest. – Üliõpilasleht, nr 11, lk 192–194

Elisto, Elmar 1927. Akadeemiline naine ja kõlbeline maailmavaade. – Üliõpilasleht, nr 9, lk 162–165

Ennus, Katrin 2006. Johannes Aavik ja dekadentismus. Üks vastuvoolu mineku juhtum eesti kirjandusloos I. J. Randvere „Ruth“ ja Joris-Karl Huysmans'i „Vastuoksa“ („À rebours“). – J. Randvere "Ruth" 19.-20. sajandi vahetuse kultuuris 2006. Koost. Mirjam Hinrikus. Toim. Ülle Kurs. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 170–192

ENÜS 100: Eesti Naisüliõpilaste Selts: vaateid ajalukku 2011. Koost. Rutt Hinrikus ja Tiina Ann Kirss. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts

Haava, Anna 1910. Lahtine kiri Noor-Eesti mademoiselle Ruthile. – Postimees 28. jaan., nr 22, lk 2

Hamburg, Paul 1935. Noor-Eesti: olemus ja kirjandus-kultuuriline tegevus. Tartu: Loodus

Hinrikus, Mirjam 2006. J. Randvere „Ruth“ ja Otto Weiningeri „Geschlecht und Charakter“. – J. Randvere "Ruth" 19.-20. sajandi vahetuse kultuuris 2006. Koost.

Mirjam Hinrikus. Toim. Ülle Kurs. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 145–169

Hinrikus, Rutt 1998a. Reed Morni tee ja tõde. – Keel ja Kirjandus 8, 521–534

Hinrikus, Rutt 1998b. Unustatud naiskirjanik Reed Morn. – Traditsioon ja pluralism. Kirjanduskonverentside materjale. Eesti Kirjandusmuuseum. Koost. ja toim. Marin Laak. Tallinn: Tuum, 134–143

Hinrikus, Rutt 2008. Noor-Eesti ja naised. – "Noor-Eesti" kümme aastat: esteetika ja tähendus. Koost. Marin Laak ja Sirje Olesk. Toim. Marin Laak. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 146–162; <http://ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/view/465/456>. Vaadatud 9.03.2013

Hinrikus, Rutt 2011. Eesti naine, haridus ja „naisterahva küsimus“ 20. sajandi alguses. – ENÜS 100: Eesti Naisüliõpilaste Selts: vaateid ajalukku. Koost. Rutt Hinrikus ja Tiina Ann Kirss. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, 33–41

Hubel, Eduard 1927. Märkmeid „Looduse“ kirjandusevõistluse tulemusist. – Looming 10, 951–962

IdK. 1927. Reed Morn. Andekas parasiit. – Üliõpilasleht, nr 12–13, lk 223–227

Jõgi, Olev 1971. Episood „Ruthi“ sünnist. – Üheksa aastakümnet. Pühendusteos Johannes Aavikule. Koost. Helgi Vihma ja Karl Mihkla. Tallinn: Valgus, 143–146

Kallas, Aino 1921. Ruth. – Noor-Eesti: näopildid ja sihtjooned. Tartu: Noor-Eesti, 139–157

Kallas, Aino 2005. Naine, kel oli aju. – Looming 5, 725–730

Karjahärm, Toomas 1997. Haritlaste väljarändamine. – Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed, 1850–1917. Karjahärm, Toomas, Väino Sirk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 170–172

Kivikas, Albert 1927. Reed Morn: Andekas parasiit. – Vaba Maa 11. nov., nr 265, lk 6

- Kivimäe, Sirje, Sirje Tamul 1999. Kõrgemast naisharidusest Venemaal. – Vita academica, vita feminea. Eesti naiste kõrgkooliõpingud 1858–1918. Koost. Sirje Tamul. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 72–92
- Koppel, Marie 1903. Kooliõpetajannad wallakoolides. – Olevik 7. august, nr 32, lk 749–750
- Krims, Mea 2011. Eesti Naisüliõpilaste Seltsi algpäevilt. – ENÜS 100: Eesti Naisüliõpilaste Selts: vaateid ajalukku. Koost. Rutt Hinrikus ja Tiina Ann Kirss. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, 55–61
- Kultuurilugu kirjapeeglis: Johannes Aaviku & Friedebert Tuglase kirjavahetus 1990. Koost. Helgi Vihma. Tallinn: Valgus
- Kärner, Jaan 1928. Kirjandus 1927. – Looming 4, 333–341
- Lindsalu, Elo 2012. Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnendite eesti kirjanduses. Doktoritöö. Tallinna Ülikool: Eesti Keele ja Kultuuri Instituut
- Morn, Reed (Frieda Dreverk) 2008. Andekas parasiit. Teine trükk. Tallinn: Eesti Raamat
- Mäelo, Helmi 1957. Eesti naine läbi aegade. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv
- Oks, Jaan 1911. „Ruthi“ ümber. – Sädemed 5, 66–69
- Ostra-Oinas, Alma 1934. Miina Hermann ja abielu probleem. – Koguteos: Anna Haava. Miina Hermann. Aino Tamm: 70 a. sünnipäevaks 1934. Tallinn: Vaba Maa, 220–221
- Ots, Loone 2006. Ruth keset laineid: Randvere Ruthi ümbrus eesti kultuuriruumis. – J. Randvere "Ruth" 19.-20. sajandi vahetuse kultuuris 2006. Koost. Mirjam Hinrikus, Toim. Ülle Kurs. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 15–39
- Randvere, J. (Johannes Aavik) 1980. Ruth. Loomingu Raamatukogu, nr 34/35. Tallinn: Perioodika

- Reichenbach, Marta 1911. Naisterahva ülesannetest. – Naisterahva töö ja elu. Käsitööleht 29. juuni, nr 6, lk 65
- Reiman, Marie 1911. Naisterahva kutseline haridus. – Naisterahva töö ja elu. Käsitööleht 29. juuni, nr 6, lk 67
- Ruth (Johannes Aavik) 1910. Lahtine kiri Anna Haavale. – Postimees 26. veebr., nr. 47, lk 1–2
- Sillaots, Marta 1927. Kirjanduslik ülevaade. – Eesti Kirjandus 12, 662–665
- Sisask, Kaia 2008. Mõningaid tähelepanekuid Johannes Aaviku kirjanduslikust prantsuse-orientatsioonist ja tõlketegevuse spetsiifikast. – "Noor-Eesti" kümme aastat: esteetika ja tähendus 2008. Koost. Marin Laak ja Sirje Olesk. Toim. Marin Laak. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 116–124; <http://ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/view/474/465>. Vaadatud 9.03.2013
- Suburg, Lilli 1888. Mis piawad meie nüidse=aja Eesti naisterahwa püidmised olema. – Linda 15. märts, nr. 3, lk 79–83
- Suits, Gustav 1931. Noor-Eesti nõlvakult: kahe revolutsiooni vahel. Tartu: Noor-Eesti
- Sutrop, Margit 2011. Individualismi ja individuaalsuse erinevad tähendused. – ENÜS 100: Eesti Naisüliõpilaste Selts: vaateid ajalukku. Koost. Rutt Hinrikus ja Tiina Ann Kirss. Tartu: Eesti Naisüliõpilaste Selts, 27–30
- Tamul, Sirje 1999. Naisüliõpilased Tartu ülikoolis 1905–1918. – Vita academica, vita feminea. Eesti naiste kõrgkooliõpingud 1858–1918. Koost. Sirje Tamul. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 93–126
- Teder, M. 1927. Mälestus-katkeid varemaegsest naisüliõpilaste elust. – Üliõpilasleht 12. aprill, nr 5, lk 70–79
- Vardi, Sophia (Marta Lepp) 1918. Ruth ja ideaalne Eesti naisterahvas. – Kümme aastat: Noor-Eesti 1905–1915. Tartu: Noor-Eesti, 125–129

Vihma, Helgi 1980. Saateks J. Randvere „Ruthile“. – J. Randvere Ruth. – Loomingu Raamatukogu, nr 34/35. Tallinn: Perioodika, 62–80

Wuolijoki, Hella 1996. Ülikooliaastad Helsingis. 1904–1908. Tallinn: Eesti Raamat

Arhiivmaterjalid:

Drewerk, Frieda 27.10.1934–4.06.1955. Kakskümmend kaheksa kirja A. Maristile. Koopiad, orig. asuk. Teatri ja Muusika Muuseum. EKM EKLA, f 169, m 227: 2

Randvere's Ruth and Reed Morn's Ellu Romeldi and the Image of Women at the Beginning of the 20th Century

The key factor in choosing the topic of my B.A. thesis was my personal reading experience of Randvere's *Ruth*, which led to a broader interest in the situation of Estonian women in the 20th century. I chose to compare Randvere's *Ruth* with *Andekas Parasiit* by Reed Morn as while doing research on the former, it became evident that the protagonists of both books have on many occasions been perceived as similar, but have not yet been systematically compared with one another.

In this B.A. thesis, I analyze the similarities and dissimilarities between Randvere's protagonist Ruth and Reed Morn's protagonist Ellu Romeld, focusing on how they fit into their contemporary cultural contexts and why they appear as exceptional women in society and literature. I will analyze the ways in which way were these female protagonists the exceptions of their time as well as how did they cope with their lives while being exceptional. The broader aim of this B.A. thesis is to hopefully contribute to the understanding of the prevailing image of women in the first third of the 20th century in Estonia.

One of the conclusions of the thesis is that the image of women at the beginning of the 20th century was influenced by the rather male-dominated Estonian high society that had both a favorable and disparaging attitude towards women. On the one hand access to education increased the number of ambitious and active career women; on the other, women were expected to be mothers and wives. Women with an academic background, as opposed to highly educated men, were not taken seriously for a long time and they had limited opportunities for realizing themselves professionally.

Glorification of women and the concurrent disbelief in their intellectual abilities were also characteristic of the Young Estonia group. The group's ideas appear to have influenced Randvere's *Ruth* as well as Reed Morn's *Andekas Parasiit*. Neither of the

female protagonists matched the real nor ideal image of the women of their times. Both were educated, intellectual and idiosyncratic women, who were also lonely, selective about company, had quite high opinions of themselves and strove towards independence. They were also women whose purpose in life remained vague. They tried to realize their ambitions by taking interest and experimenting in intellectual activities. Despite Ruth's skillfulness, her success in the chosen activities of interest remained unclear. Ellu was not able to benefit from her skills due to the fact that she was a restless soul and unable to follow the rules of the society. Furthermore, neither of the female protagonists was in a hurry to get married or start a family. Ellu was not capable of being in a romantic relationship, her criteria for her partner were too high and, above all, she valued having an intellectual connection with her partner. Ruth, on the other hand, was sexually liberated, had many partners and valued both the body and soul of her partner.

Although neither Ruth nor Ellu conformed to the norm that governed their contemporary times, *Ruth* and *Andekas parasiit* brought something different to literature by diversifying the range of female characters. Both Ruth and Ellu unpredictably combine the characteristics of a conceived ideal image of women. The response of the society to kind of difference was peculiar and remonstrant. Reception responded in negative vein to everything that did not meet the expectations and the protagonists were condemned. The protagonists of these books did not become housewives, nor did they become educated or active career women. They challenged the earlier values and expectations to women by showing that access to education is not enough for unleashing their intellectual potential. They showed that personal motivation and social acceptance are also necessary for restoring one's belief in one's capabilities and creating the willpower for putting these capabilities into practice.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Liisa Ojakõiv

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 24.02.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose
Randvere Ruth ja Reed Morni Ellu Romeldi 20. sajandi alguse naisekuvandi taustal,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Leena Kurvet-Käosaar

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
  3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2013

(allkiri ja kuupäev)